

નંદનવનનાં પારિજાત

સંકલન :

વિજયશીલચંદ્રસૂરિ

नंदनवननां पारिजात

संकलन
विजयशीलचंद्रसूरि

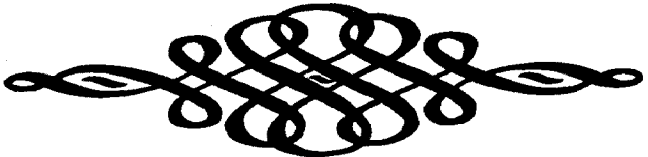
પ્રકાશક :

શ્રી વિજયનંદનસૂરિ સ્મારક ટ્રસ્ટ
૧૦, પિન્ટુ ફ્લેટસ, શ્રી નિવાસ સોસાયટી,
પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭.

પ્રત : ૨૦૦૦

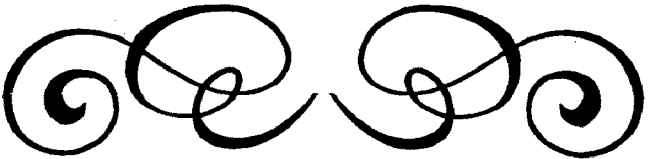
મૂલ્ય : રૂા. ૨૫-૦૦

મુદ્રક : અમૃત પ્રિન્ટર્સ
કીકાભટ્ટની પોળની નાકે,
પંચભાઈની પોળ પાસે, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧.
ફોન : ૨૧૬૮૮૫૨

श्रीज्ञानी पूज्योनां वयनो प्रत्ये
बहुमान धरावनार पुण्यवंतोने
समर्पुं छुं.

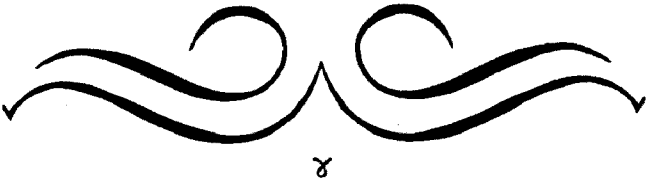
शी.

आर्थिक सौजन्य :

श्री वलसाड जैन संघ

C/o. श्री महावीरस्वामी जैन देरासर पेढी,
श्री महावीर चोक, वलसाड-३८६००१.

સમુંદ સમાયો બુંદમેં

પૂજ્ય નંદનસૂરિ મહારાજ.

એક પુનિત નામ. એક પાવન નામ.

એમના સ્વમુખે પ્રગટેલાં અવતરણોનો આ
નાનકડો સંચય તૈયાર કરતાં હૈયું પુલકિત છે.

એ પૂજ્ય પુરુષની જન્મશતાબ્દીનું નિમિત્ત; પૂજ્ય
ગુરુભગવંત શ્રીવિજયસૂર્યોદયસૂરિ મહારાજની પ્રેરણા;
મુનિ નંદીઘોષવિજયજી-જિનસેનવિજયજી વગેરેનો સહયોગ

: પરિણામ તે આ નાનકડું પ્રકાશન

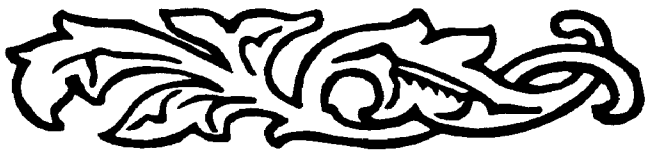
શાસ્ત્રોના દરિયાને મધીમધીને, ઊંડો અવગાહીને
પૂજ્યશ્રીને લાધેલાં આ મોતી-બિંદુ, આપણને
'બુંદમાં સમુંદ'નો અનુભવ કરાવશે એવી શ્રદ્ધા છે.

- શી.

કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૧, ૨૦૫૫

પૂજ્યશ્રીનો ૧૦૦ મો જન્મદિન

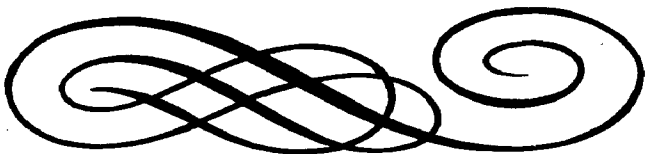

ॐ

‘गाढा य विवाग कम्मणो, समयं गोयम मा पमायए.’

ભગવાન મહારાજા કહે છે કે- કર્મનો વિપાક ક્યારે આવશે, તેની કોઈને ખબર નથી. અંતરાય ક્યારે કરશે તેની જાણ નથી. માનવ વિચારે કે -હું આ કામ કરવા જઉં, ને એ દાદર ઊતરતાં ઊતરતાં કે ચાલતાં ચાલતાં પણ પડી જાય છે. ત્યાં અણધાર્યો કર્મનો વિપાક આવીને ઊભો રહે છે. માટે હે ગૌતમ ! સદા સાવચેત-સાવધાન રહેજે. એક સમયનો-ક્ષણનો પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ.

જ્ઞાની કહે છે કે-કર્મનો વિપાક અને આપત્તિ તો બધાંને આવે છે. પણ એ આપત્તિ આવે ત્યારે વિચારવું કે-કર્મનો વિપાક તો અવશ્ય આવશે જ, એને ભોગવ્યા વિના ધૂટકો જ નથી. પણ હે જીવ ! ત્યારે તું ક્લેશ અને હાયવોય ન કરતાં ધીરજ રાખજે. ૧

સૂત્રને ચાર જણ રચી શકે છે. એક ગણધર ભગવંત, બીજા પ્રત્યેક બુદ્ધ મુનિ. ત્રીજા શ્રુતકેવલી-જે ચૌદ પૂર્વધર હોય છે, અને ચોથા સંપૂર્ણ દશપૂર્વધર મહારાજ. અરિહંત મહારાજ અર્થ કહે, એને સૂત્રરૂપે ગણધરો ગૂંથે. ૨

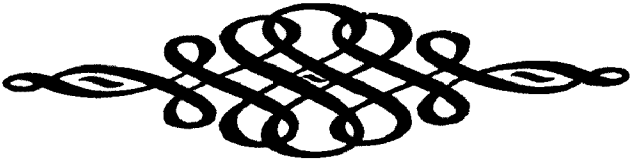
અરિહંત મહારાજાઓને જ્યારે કેવળજ્ઞાન થાય, ત્યારે ઈંદ્રો આવીને સમવસરણ રચે. તેમાં ભગવાન નમસ્તીર્થાય કહીને બિરાજે. તીર્થ એટલે સંઘ. પછી ભગવાન તીર્થની સ્થાપના કરે. તેમાં સૌ પહેલાં ગણધરોને સ્થાપે. તે વખતે ગણધરો ભગવંતને ત્રણ વાર વંદન કરીને પૂછે. વંદન કરીને પૂછવું, એનું નામ નિષઘા. ગણધરો આવી ત્રણ નિષઘા કરે.

પહેલી વાર વંદન કરીને પૂછે: કથય ભગવંસ્તત્ત્વં, હે ભગવાન ! તત્ત્વ કહો. ત્યારે ભગવાન કહે: 'ઉપ્પન્નેહ વા' જગતની દરેક વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે.

પછી ફરી વંદન કરીને પૂછે, ત્યારે ભગવાન કહે:
'વિગમેઙ્ગ વા' -જેમ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ દરેક વસ્તુ નાશવંત
છે. પછી ત્રીજીવાર પૂછે: કથમ ભગવંસ્તત્ત્વં, ત્યારે ભગવાન
કહે : 'ધુવેઙ્ગ વા' જગતના તમામ પદાર્થો સ્થિર છે.

અપેક્ષાએ નાશ, અપેક્ષાએ ઉત્પત્તિ અને અપેક્ષાએ
સ્થિરતા આ તમામ પદાર્થોનો સ્વભાવ છે. આને ત્રિપદી
કહેવાય. ૩

આપણને તો પરંપરા એ જ પ્રમાણ છે. જગત કહે છે કે-સિદ્ધગિરિ આ છે. પણ તે ભગવાને જાતે દેખાડ્યો છે ? ના. તો આપણે કેમ માનીએ છીએ ? પરંપરાથી જ. માટે આપણને તો પરંપરા જ પ્રમાણ છે. પરંપરા પણ એક આગમ છે. પરંપરા સર્વથી બલવતી છે. કાયદા કરતાંય રૂઢિ-પરંપરા જ બલવાન છે. ઃ

આ સૂર્યમાંથી પણ આપણે બોધ લેવાનો છે. એ કહે છે : હું સવારે ઊગું છું, મધ્યાહને તપું છું. અને સાંજે આથમું છું. જગત્નો નિયમ છે કે - ઉદય હોય ત્યાં અસ્ત પણ હોય છે. પણ મારા અસ્ત વખતે અને ઉદય વખતે પણ લાલાશ જ હોય છે, કાળાશ નથી આવતી. તેમ હે માનવ ! તું પણ સંપત્તિ અને વિપત્તિમાં એક જ રૂપ રાખજે. ૫

દુનિયામાં તાપ ત્રણ જાતના છે. એક આધ્યાત્મિક તાપ, બીજો આધિભૌતિક તાપ અને ત્રીજો આધિદૈવિક તાપ. તાપ એટલે દુઃખ આધિભૌતિક દુઃખ એટલે શરીરસંબંધી દુઃખ મળમૂત્રને કારણે થતાં રોગો અને વાત, પિત્ત કે કફથી થતાં શરીરના જે રોગો આમયો- તે બધાં આધિભૌતિક દુઃખો છે. કારણ કે-આપણું શરીર પૃથ્વી-જળ-તેજ વાયુ અને આકાશ એ પાંચ ભૂતમય છે. તેથી થતાં દુઃખો તે આધિભૌતિક દુઃખ કહેવાય.

અને આધિદૈવિક દુઃખ-કોઈ તિર્યંચ કે કોઈ દેવ વગેરેથી જે દુઃખ થાય-તે આધિદૈવિક તાપ કહેવાય.

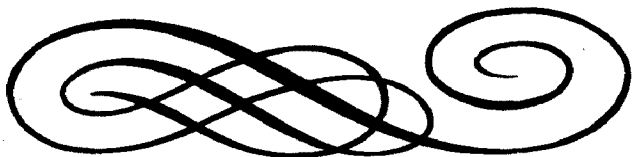
ત્રીજું આધ્યાત્મિક દુઃખ. આખો દિ' ક્રોધ માન-માયા ને લોભ, ઈર્ષ્યા ને દ્વેષ થાય, તેને લઈને જે દુઃખ થાય કે-

હું ક્યારે આને મારું ? કઈ રીતે એને હેરાન કરું ? આ ક્રોધ. આ દુનિયામાં મને કહેનાર કોણ છે ? એવું અભિમાન. આને હું ક્યારે છેતરું ? એવી માયા. અને આખી દુનિયાનું બધું હું જ લઈ લઉં, મને જ મળે, એનું નામ લોભ, એ પણ દુઃખ જ. એને દુનિયા મળે તો ય શાન્તિ નથી હોતી, અસંતોષ જ હોય છે.-આ બધાં આધ્યાત્મિક દુઃખ કહેવાય. ૬

જગતના જે ભાવો જે રીતે રહ્યાં છે, તે ભાવોને તે રીતે દેખાડનાર કોઈ હોય તો તે પ્રભુ મહારાજાનું વચન જ છે. બીજાં દર્શનનાં વચનો પણ ઘણાં છે. પણ તે બધાં અધૂરાં છે, કોઈ કહે છે : આત્મા નિત્ય જ છે. બીજો કહે છે: આત્મા ક્ષણિક જ છે. ત્રીજો વળી કહે છે : પરલોક છે જ નહિ. કોઈ કહે છે: નારક અને દેવો નથી. એક વળી કહે છે: આત્મા જ નથી. આમ ઘણી જાતનાં વચનો-પ્રવચનો છે. પણ જગતના અનાદિકાળના અનંત ભાવોને તેના યથાર્થ સ્વરૂપમાં કહેનાર કોઈ હોય તો તે ભગવંતનું વચન-આગમ જ છે. ૭

જગતમાં માણસો ત્રણ કારણે અસત્ય બોલે છે. કાં તો રાગથી, કાં તો દ્વેષથી, અને કાં તો અજ્ઞાનથી. મને જો તમારા પ્રત્યે રાગ હોય, તો તમારામાં ગમે તેવા દુર્ગુણો પડ્યા હોય, તો પણ મને તે નહિ દેખાય. હું તમારી પ્રશંસા જ કરીશ. અને મને તમારા પર દ્વેષ હોય, તો તમારામાં ગમે તેટલા સારા ગુણો હોય, તો પણ મને તે નહિ દેખાય. હું તો તમારી નિંદા જ કરવાનો. એ દ્વેષ બોલાવે છે. કોઈ માણસ આત્માનું સ્વરૂપ ન જાણતો હોય, છતાં પણ તે કહે કે : આત્મા આવો-અમુક પ્રકારનો છે. આ અસત્ય એ માણસ અજ્ઞાનથી કહે છે. આમ આ ત્રણ કારણથી માણસ અસત્ય બોલે છે. પણ જેનામાં આ રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન નથી, એમને અસત્ય બોલવાનું કોઈ કારણ નથી. ૮

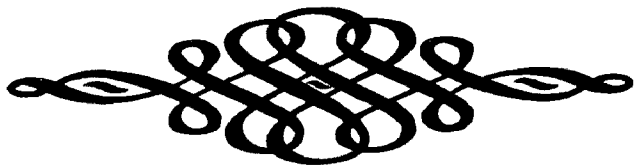

ભગવંતે કહ્યું છે કે : તારાથી ક્રિયાકાંડ ન બને, કોઈ મોટાં તપ ન થાય, જ્ઞાનધ્યાન ન બને, લાખો રૂપિયાનાં દાન તારાથી ન થઈ શકે, ને તું શિયલ પણ કદાચ ન પાળી શકે - આવું બધું કાંઈ જ ભલે તું ન કરી શકે, પણ એટલું ધ્યાન રાખજે કે - તારા હૃદયમાં પ્રભુના વચન પર, પ્રભુના શાસન પ્રત્યે જે રાગ છે, પ્રેમ છે અને ભક્તિ છે તેને તું કદી ન છોડીશ. 'તમેવ સચ્ચં નીસંકં, જં જિણેહિ પવેહ્ણં' - તે જ સત્ય છે, તે જ નિઃશંક છે, જે જિનેશ્વર પરમાત્માએ કહ્યું છે. આવી દૃઢ રુચિ અને રાગ - બીજું કાંઈ પણ ન કરે તો પણ- તું ન છોડીશ. ગમે તેવા ત્રાસ પડે, ભયના કારણો આવે કે આપત્તિઓ આવે તો પણ ન છોડીશ. ૯

હે પ્રભો ! તારાં પ્રવચનનો જે પ્રેમ મારા હૃદયમાં રહ્યો છે; તારા આગમ પ્રત્યે, તારાં શાસન પ્રત્યે અને શાસ્ત્ર પ્રત્યે જે અગાધ પ્રેમ અને રાગ મારા હૃદયમાં વસ્યો છે. એવો બીજે ક્યાંય નથી. અને એ તારાં વચનની શ્રદ્ધાથી જે આનંદ અને સુખ મને થાય છે, એની આગળ દેવનાં, મનુષ્યનાં ને રાજાનાં સુખો કોઈ ગણતરીમાં નથી.

કોઈ આવીને મને છેતરવાનો પ્રયત્ન કરે, કદાચ કરોડો માયાજાળમાં ને પ્રપંચમાં મને ફસાવે કે 'તું આ શું લઈને બેઠો છે ? આ ધર્મમાં તો અનેક દોષો ભર્યા છે, માટે તું એને છોડી દે.' આમ મને કદાચ કોઈ ફસાવવા આવશે, તો પણ હે પ્રભો ! મારા જીવનમાં તારો ધર્મ જે મને મળ્યો છે, એની શ્રદ્ધા મને મળી છે, અને એનો મને જે આનંદ મળ્યો છે, તેને હું કોઈ દિ' નહિ છોડું. તારા વચનના

રાગથી મને કોઈ ડગાવી નહિ શકે. કારણ કે-તારો ધર્મ
મારા હૃદયમાં આવ્યો, એટલે તું જ આવ્યો. પછી મારે
કોના બાપની બીક છે ? ૧૦

જે જીવો આ પરમાત્માના પ્રવચનમાં રહ્યાં છે, તે જરૂર મોક્ષને પામશે. આ ભવમાં કે પરભવમાં, કાં તો ત્રીજે ભવે, અને છેવટે સાતમે ભવે તો એ જરૂર પ્રતિબોધ પામીને સિદ્ધિ ગતિમાં જશે જ. એને કેવળજ્ઞાન પણ થશે. એ જીવો સર્વદુઃખોનો નાશ પણ કરવાના, અને સર્વ કર્મથી મુક્ત પણ જરૂર થવાના છે. એનું કારણ જો કોઈ હોય તો તે પરમાત્માનું વચન જ છે. માટે જ યશોવિજયજી મહારાજ જેવાંએ પણ એ વચનના રાગની જ માંગણી કરી છે. ૧૧

હે જિનેશ્વર ! હું ભવાન્તરમાં ગમે તે સ્થિતિમાં મૂકાઉં,
 ગમે ત્યાં જાઉં, કદાચ ચક્રવર્તીપિણું પણ મને મળી જાય,
 પણ જો તારો ધર્મ ન હોય તો એ મારે નથી જોઈતું. પણ
 જો તારો ધર્મ મળતો હોય, અને કદાચ લક્ષ્મી ન મળે,
 સમૃદ્ધિ ન મળે, તો એ બધાંની મારે જરૂર નથી. મારે
 નોકરીઓ કરવી પડે, દાસપણું ભોગવવું પડે, તો ભલે.
 પણ હે પ્રભો ! તારા ધર્મની અટલ શ્રદ્ધા મને ભવોભવ
 મળજો. બીજી મારે કાંઈ જરૂર નથી. ૧૨

હે પરમાત્મનૂ ! દાસપણું મળવું, લક્ષ્મી કે સમૃદ્ધિ ન મળવી, એ તો અંતરાયકર્મના ઉદયને લઈને છે. અને મને ખાત્રી છે કે તારો ધર્મ આઠે કર્મોનો નાશ કરનાર છે. જે ધર્મ આઠે કર્મનો નાશ કરવાને શક્તિમાન હોય, એ ધર્મને અંતરાયકર્મ તોડવાને કઈ વાર લાગવાની છે ? માટે આપનો ધર્મ મળે, તો પછી ગમે તેવી સ્થિતિ મળે તો ય વાંધો નથી. ૧૩

આ સંસાર અનેક દુઃખમય છે. એમાં નારકીના દુઃખો છે. તિર્યંચના દુઃખો છે. દેવના પણ દુઃખો છે. અને મનુષ્યના પણ ઘણાં દુઃખો છે. કારણ કે મનુષ્યને ઘણી ઉપાધિ છે. એને હાયવોય પણ સૌથી વધારે છે. અને કુદરતનો નિયમ છે કે જેને હાયવોય વધુ એને દુઃખ પણ એટલું જ હોય છે. ૧૪

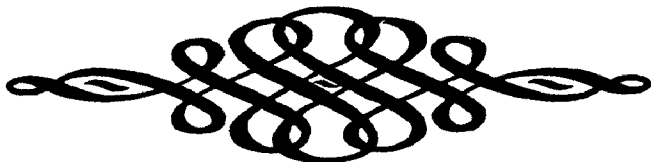
બહિરાત્મદશામાં-મિથ્યાત્વમાં જીવ માને છે કે 'આ શરીર મારું છે. આ પીડા-રોગો મને જ થાય છે. સુખ-દુઃખ બધું મને જ થાય છે.' પણ જ્યારે પ્રભુનો માર્ગ સાચો છે, એમ ખબર પડી, ત્યારે એ શરીરનું અને કુટુંબનું પ્રતિપાલન તો કરે છે. પણ એ સમજે છે કે 'આ બધું મારું નથી. આનું જ નામ અંતરાત્મદશા. 'શુદ્ધાત્મદ્રવ્યમેવાહં, શુદ્ધજ્ઞાનં ગુણો મમ ।' નિર્મળ આત્મદ્રવ્ય એ જ હું છું. અને શુદ્ધ જ્ઞાન-આત્મસ્વરૂપનું ભાન-એ જ મારો ગુણ છે. ૧૫

સ્ત્રી, કુટુંબ, કબીલા અને દોલત, જેને માટે તું દુનિયામાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે, જેને માટે આ બધી દોડધામ કરી રહ્યો છે, તેમાંથી તું કાંઈ સાથે લાવ્યો નથી, સાથે લઈ જવાનો નથી, અને ગયા પછી પાછો 'એનું શું થયું?' એ જોવા પણ નહિ આવે. તે અનેક ભવોમાં અનેક સ્ત્રીઓ કરી, દીકરા દીકરીઓ થયા. અનેક વાડી, બંગલાઓ અને લક્ષ્મીને છોડીને આવ્યો છે, પણ એમાંથી કોઈ ભવનું તને યાદ આવતું નથી. એમ આ ભવનું પણ છોડીને ચાલ્યા જ જવાનું છે. 'जातस्य हि ध्रुवो मृत्युः'-જન્મ્યો એને નિશ્ચયે સો વર્ષે પણ જવાનું જ છે. ૧૬

સમકિતીની દશા કેવી હોય ? એની સ્થિતિ કેવી હોય ?
તો એને હજી ચારિત્રમોહનીય કર્મ ઉદયમાં છે. એટલે
એને સર્વવિરતિભાવ કે દેશવિરતિભાવ ન મળે તો ય એ
સમજે છે કે 'આ મારું નથી. હજી એ અવિરતિભાવમાં
છે. એને મા-બાપ, સ્ત્રી-દીકરા-દીકરી વગેરે પરિવારનું
પ્રતિ-પાલન તો કરવું જ પડે. એ ન કરે તો શાસ્ત્રમાં એને
અયોગ્ય કીધો છે. એ ધર્મ પામ્યો, પણ કુટુંબનું પાલનપોષણ
ન કરે તો સમજવું કે હજી એને હૈયે ધર્મ વસ્યો નથી.
એટલે સાચો સમ્યગ્દષ્ટિ આ બધું કરે તો ખરો. આટલું
છતાં હૃદયમાં સમજે કે 'નેયં મમ, નેદં મમ, નાયં મમ' આ
મારી નથી. આ મારું નથી અને આ મારો નથી.' ૧૭

સંસારના દરેક સુખો દુઃખથી મિશ્રિત છે. કોઈએ ખાવાનું સુખ માન્યું. ખાવામાં સુખ છે. પણ ક્યારે ? ભૂખ લાગી હોય ત્યારે, નહિ તો નહિ. લાડુ ખાધો હોય ને ભેટ ભરાઈ ગયું હોય, પછી કોઈ દૂધપાક આપે તો ખવાશે ? નહિ ખવાય. કારણ ત્યારે ભૂખ નથી. તો પહેલાં ભૂખ લાગે, ક્યારે ઘરે જાઉં ને ક્યારે ખાઉં ? એમ ક્ષુધાનું દુઃખ સહન કરે, પછી પણ મળમૂત્ર જવાની ચિંતા, તાવ આવે, માંદા પડીએ, અને કદાચ મરી જઈએ તો ય દુઃખ ને દુઃખ જ. ૧૮

લક્ષ્મીનું સુખ માન્યું. પણ એમાં કેટલાં દુઃખ છે ?
 પહેલા તો એને મેળવવાનું દુઃખ. કેટલાં ય પ્રપંચ કરો,
 માયા કરો, અઢારે પાપસ્થાનક સેવો, ત્યારે માંડ એ લક્ષ્મી
 મળે છે. તડકો, ટાઢ ને વરસાદ એવું તો કેટલું ય સહન
 કરે, ત્યારે લક્ષ્મી મળે. આમ લક્ષ્મી મેળવવામાં દુઃખ.
 મળ્યાં પછી એને સાચવવાનું દુઃખ. કોઈ રાજા લઈ જાય,
 કોઈ લુંટી જાય, કોઈ ખાઈ જાય, કદાચ લક્ષ્મી નાશ પામે
 તો ય દુઃખ, તું લક્ષ્મીને મૂકીને મરી જાય તો ય દુઃખ. હાય
 હાય, આટલી લક્ષ્મીને છોડીને જવું પડશે ? અને કદાચ
 લક્ષ્મી તને મૂકીને ચાલી જાય, તો ય દુઃખ જ છે. ૧૯

જે જીવને હું ભવ્ય છું કે નહિ ? એવી શંકા થાય, પછી એ જાણવાની ઈચ્છા થાય, ને પછી વડીલ જ્ઞાનીને પૂછે, એ જીવ નિયમા ભવ્ય છે. કારણ કે એ ભવ્ય ન હોત તો એને આવી શંકા જ ન થાત.

આ તો જેને શંકા હોય એની વાત થઈ. પણ જેને હૃદયમાં નિર્ણય હોય કે-હું ભવ્ય જ છું, અને મોક્ષે જવાનો જ છું, એ તો નિયમા ભવ્ય છે જ.

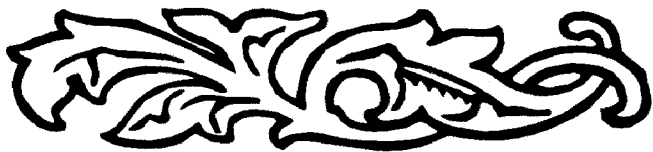
અથવા ‘મોક્ષસ્ય સ્પૃહા યસ્ય જાયતે, સ નિયમાદ્ ભવ્ય’

જેને મોક્ષની સ્પૃહા થાય, અભિલાષા થાય કે ‘હું મોક્ષે જઈશ કે નહિ ? હું મોક્ષે ક્યારે જઈશ ? એ પણ નિયમા ભવ્ય છે. કારણ કે - એ જીવ મોક્ષનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણતો હોય કે ન જાણતો હોય, પણ એને ખાત્રી તો છે કે મોક્ષ છે

જ.' માટે જ એને 'એ મને ક્યારે મળે ?' એવી અભિલાષા થાય છે. અને એટલે એ નિયમા ભવ્ય છે.

જેના હૃદયમાં શંકા થાય કે-'હું ભવ્ય હોઈશ કે અભવ્ય? મારો આત્મા કેવો હશે ?' એ જીવ નિયમા ભવ્ય સમજવો. ૨૦

મોક્ષનું સ્વરૂપ શું છે ?

જે મોક્ષની અંદર જન્મવાનું નથી. વૃદ્ધાવસ્થા નથી. મરવાનું ય નથી. શારીરિક દુઃખો-રોગો નથી, ને માનસિક શોકો પણ નથી. એવું જે સ્થાન હોય, તેનું જ નામ મોક્ષ.

કોઈ કહે-પરમાનંદ એ જ મોક્ષ છે. કોઈ કહે-પાપનો નાશ જ મોક્ષ છે. કોઈ વળી પ્રકૃતિના વિયોગરૂપ મોક્ષ માને છે. કોઈ નૈરાત્મ્યભાવને મોક્ષ કહે છે. બધાં ય જીવું જીવું સ્વરૂપ કહેશે, પણ છેવટે બધાંને જવાનું તો મોક્ષમાં જ છે ને ? બધાંનું ધ્યેય તો મોક્ષ જ છે. “શબ્દભેદ ઝઘડો કિસ્યો.” ‘પાંચ વીસુ’ કહો કે ‘સો’ કહો, એ એક જ છે. એમાં ઝઘડો શો ? પેલો કહે: સો ન કહેવાય, પાંચ વીસુ જ કહેવાય’. ને પેલો કહે: સો જ કહેવાય, પાંચ વીસુ ખોટું છે.’ આવો ઝઘડો ન હોય. પાંચ વીસુ કહો કે સો

કહો, એ એક જ છે. શબ્દ જુદાં જુદાં છે, એમ મોક્ષનું
સ્વરૂપ પણ એક જ છે. શબ્દોનો ઝઘડો શા માટે ?

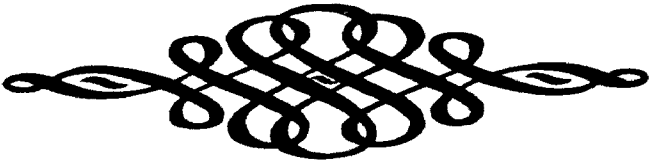
જીવનું ઉપાધિરહિત સ્વરૂપ, એનું નામ મોક્ષ. એમાં
કોઈ જાતની ઉપાધિ નથી. ૨૧

દુનિયામાં જેટલું પરાધીન એટલું દુઃખ અને સ્વાધીન
એટલું સુખ. ૨૨

આત્માએ સ્ત્રીનું સુખ માન્યું. પણ એ સ્ત્રીને પરણવાનું
દુઃખ. પરણ્યાં પછી એને સાચવવાનું દુઃખ. એ માંદી પડે
તો દુઃખ. તું માંદો પડે તો દુઃખ. તને મૂકીને એ મરી જાય
તો દુઃખ. ને તું એને મૂકીને મરી જાય તો ય દુઃખ. ૨૩

દીકરાનું સુખ માન્યું. પણ પહેલાં જન્મ આપવાનું
દુઃખ. જન્મ્યા પછી એનાં મળ મૂત્ર ઉપાડવાનું દુઃખ. એને
મોટો કરવાનું દુઃખ. ભણાવવાનું દુઃખ. અને એ ભણીને
સારો નીવડ્યો તો દીકરો, નહિ તો દી ફર્યો. તું એને
મૂકીને મરી જાય, કે એ તને મૂકીને મરી જાય, તો ય દુઃખ
ને દુઃખ. ૨૪

એક મહાત્માએ ત્રણવાર પ્રશ્ન કર્યો છે કે : ક: સુખી ?
ક: સુખી ? ક: સુખી ? જગત્માં કોણ સુખી છે ? કોણ
સુખી છે ? કોણ સુખી છે ?

ત્યારે ત્યાં જવાબ મળે છે કે : સન્તોષવાન્ સુખી,
સન્તોષવાન્ સુખી, સન્તોષવાન સુખી. જેના હૃદયમાં સંતોષ
છે, કોઈ જાતની હાયવોય કે સ્પૃહા નથી, તે જ સાચો
સુખી છે. ૨૫

સંસારના સુખોમાં સંતોષ નથી. કારણ કે-એ જેમ જેમ જીવને મળતાં જાય, તેમ તેમ તૃષ્ણા વધતી જ જાય છે. પણ આ મોક્ષનું સુખ એવું છે કે જે મળ્યાં પછી જતું નથી રહેતું, અને મળ્યાં પછી કોઈ જાતની આશા, તૃષ્ણા ને સ્પૃહા પણ નથી થતી. એ માટે જ એ મોક્ષ સુખ મેળવવાની જીવને અભિલાષા થાય છે. ૨૬

રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ ને શબ્દ-આ બધાંને જ્યારે જીવ તિલાંજલિ આપી દેશે, મારે કોઈની આશા નથી, મારે કોઈ સ્વાર્થ નથી, કોઈની સ્પૃહા નથી. આ બધું મારે શેને માટે જોઈએ ? સ્ત્રી-કુટુંબ-કબીલા અને દોલત-આમાંથી કોઈ મારે માટે નથી, ને કોઈ મારી સાથે નથી આવવાનું, અવગ્રહ એમ સમજીને જીવને જ્યારે નિઃસ્પૃહભાવ થઈ જાય, નિર્મમત્વભાવ થઈ જાય, 'નાડહં ન મમ' હું કોઈનો નથી, ને મારું કોઈ નથી, એવું સમજાઈ જાય, ત્યારે જીવને શાંતિ મળે. ૨૭

હું એકજ-શુદ્ધાત્મદ્રવ્ય જ છું. મારું કોઈ નથી. જગત્માં
કોઈ ચીજ મારી નથી. કોઈ દશ્યમાન વસ્તુ હું સાથે લાવ્યો
નથી, ને સાથે લઈ જવાનો નથી. આ બધું વિનશ્ચર છે,
ચંચળ છે, કાંઈ સ્થિર નથી. ૨૮

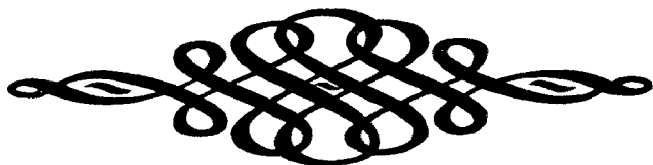
તારો મિત્ર કહો, તારી વસ્તુ કહો, તો તે એક ધર્મ જ છે. કેમ ? જ્યારે તું ચાલ્યો જઈશ, આ જગતને છોડીને ત્યારે તારી સાથે બીજું કોઈ નહિ આવે. એક ધર્મ જ આવશે. બાકી તો જગતમાં જે વસ્તુઓ અત્યારે દેખાય છે, તે અહીં જ પડી રહેવાની છે. ૨૯

સંસારથી નિર્વેદ પામેલાં આત્માને પરમાનંદની-
મોક્ષની અભિલાષા થાય છે. એ મેળવવા માટે શું કરવું
જોઈએ ? તો સ્વ અને પરનો ઉપકાર કરવો જોઈએ.
એમાં પણ પારકાનો ઉપકાર પહેલાં કરવો જોઈએ તો જ
આશયની નિર્મળતા અને હૃદયની વિશાળતા, ઉદારતા
થાય. ૩૦

પરમપદની વ્યાખ્યા હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજાએ અષ્ટક પ્રકરણ નામના ગ્રંથમાં આ કરી છે. ઉપનિષદ્માં ને વેદમાં પણ એ જ વ્યાખ્યા છે તેમાં કહે છે કે: જે દુઃખથી મિશ્રિત નથી, જે મલ્યાં પછી પાછું ચાલ્યું જવાનું નથી, અને જે મલ્યાં પછી બીજા સુખની અભિલાષા પણ નથી થવાની, આવું જે સ્થાન છે તેનું નામ મોક્ષ છે; તે જ પરમપદ છે. પરમાનંદ સ્વરૂપ છે. ૩૧

વસ્તુના સ્વરૂપને-ગુણને જાણવાની ઈચ્છા, એનું નામ જિજ્ઞાસા. એ જિજ્ઞાસા હોય તો મજા આવે.

તમે વ્યાખ્યાનમાં આવો પણ જિજ્ઞાસાથી આવો ને બેસો તો તમને મજા આવે. પણ ઊંઘો, ઝોકાં ખાવ, તો મજા ન આવે. એવાં શ્રોતા હોય તો વક્તાને પણ મજા ન આવે.

શ્રોતા-વક્તાના ગુણ આગળ આવે છે. કેટલાંક શ્રોતા વક્તાના દોષ જ શોધે. જેમ પેલી ઈતરડી ગાયના આંચળ પર બેસે, પણ એ એનું લોહી જ પીએ. એ દૂધ ન પીએ. એમ કેટલાક શ્રોતા વક્તાનો દોષ જ શોધતાં હોય છે. એને જિજ્ઞાસા ન હોય. આવાં શ્રોતાને શાસ્ત્રમાં મહિષની-પાડાની-ઉપમા આપી છે. પાડો પાણી તો પીએ, પણ બધું ડહોળી નાખે પછી જ પીએ. ગંદુ કરીને જ પીએ. એના જેવા આ શ્રોતાઓ હોય છે.

પણ જેને જિજ્ઞાસા હોય, નવુંનવું તત્ત્વ મેળવવાની ઈચ્છા હોય, એવો શ્રોતા તો 'શબ્દબ્રહ્માઽતિવર્તતિ'-શબ્દ-બ્રહ્મને પણ ઓળંગી જશે. શબ્દ એ પણ બ્રહ્મ છે આત્માનું સ્વરૂપ, મોક્ષનું સ્વરૂપ, એ બધું શબ્દમાં કહેલું છે. એને પણ એ ઓળંગી જશે. ૩૨

કયા વક્તા પાસેથી તમે તત્ત્વ મેળવશો ? બધા પાસેથી તત્ત્વ નહિ મળે. પણ કોની પાસેથી મળશે ? તો અનાગ્રહાદેવ વક્તુ: સકાશાત્ તત્ત્વાધિગમો ભવતિ - જેના હૃદયમાં કોઈ જાતનો કદાગ્રહ નથી-મારું તે સાચું નહિ પણ સાચું તે મારું છે. ભગવંતે કહ્યું તે જ સાચું અને સારું છે. હું તો છન્નસ્થ છું - આવો અભિમાન વિનાનો જે વક્તા હોય તેની પાસેથી ખરું તત્ત્વ મળે. અને આવો વક્તા, જે એકાંત હિતને માટે જ કહે છે, તેને- 'एकान्ततो लाभः' એકાંતે લાભ થાય જ છે. શ્રોતાને તો થાય કે ન થાય. ૩૩

શ્રોતા પણ કેવો હોય કે જે ગુરુમહારાજ પાસેથી-
વક્તા પાસેથી-સાયું તત્ત્વ મેળવી શકે ? ત્યાં કહ્યું છે કે
પહેલી તો એનામાં મધ્યસ્થવૃત્તિ જોઈએ. કોઈ એક
વિચારમાં, એક બાજુમાં કે કદાગ્રહમાં એ સપડાઈ ગયો
ન હોવો જોઈએ. ‘મારે તો સાયું તત્ત્વ-સાયું સ્વરૂપ જાણવું
છે,’ એવો મધ્યસ્થ હોય તેને જ તત્ત્વ મળે.

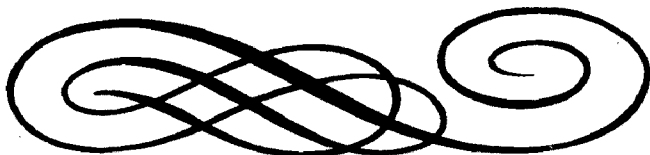
વળી એ બુદ્ધિમાનૂ જોઈએ. એનામાં સમજણ શક્તિ
જોઈએ. મધ્યસ્થ તો હોય, પણ સમજણ ન હોય તો ભેંસ
આગળ ભાગવત જેવું થાય.

મધ્યસ્થ હોય, સમજણવંત હોય, તો પણ એ અર્થી
એટલે જિજ્ઞાસાવાળો હોવો જોઈએ. દરેક કામમાં પ્રયોજન
અને ફળ હોય. વ્યાખ્યાનમાં જઈશું તો સારું તત્ત્વ જાણવા

મળશે, એનું નામ જ જિજ્ઞાસા. આવી જિજ્ઞાસા જેનામાં
હોય એ જ શ્રોતા બનવા માટે લાયક છે. યશોવિજયજી
મહારાજાએ ત્રીજી યોગદષ્ટિમાં પણ એ જ બતાવ્યું છે.

૩૪

૪૭

ત્રીજી દષ્ટિવાળા જીવને ‘હું ક્યારે જાઉં, ને વચન સાંભળું ?’ એવી શુશ્રૂષા-જિજ્ઞાસા હોય. અને તો જ એને વચન પરિણામે. નહિ તો એક કાને સાંભળે ને બીજાં કાને નીકળી જાય.

શુશ્રૂષા-સાંભળવાની અભિલાષા શું છે ?

શુશ્રૂષા એ કૂવાની ‘સર’ જેવી છે. જેમ-એક કૂવો તો ખોદ્યો, પણ એમાં ‘સર’ હોય તો પાણી નીકળે, તો પાણીનો ધોધ ચાલુ જ રહે. નહિતો એ કુવો નકામો. એવી રીતે આત્માને સાંભળવાની ઈચ્છા-જિજ્ઞાસા-હોય, એ ‘સર’ કહેવાય. એ જેને હોય, એનો જ્ઞાનનો પ્રવાહ કોઈ દિ’ સૂકાય નહિ. એટલે વિચારના-શાસ્ત્રના બોધરૂપ પાણીનો જે પ્રવાહ, એને માટે આ જિજ્ઞાસા ‘સર’ કહેવાય. એ ‘સર’ ન હોય તો સાંભળેલી વસ્તુ થળીનો કૂપ કહેવાય.

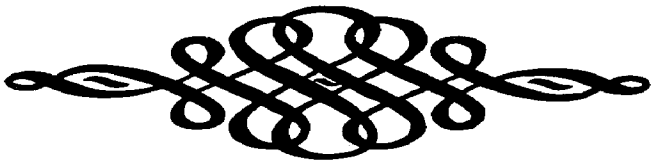

જેસલમેરના રણમાં થળીના કૂવા હોય. એ ૩૦૦-૩૦૦ ફૂટ ઊંડા હોય, પણ એમાં 'સર' ન હોય. એટલે પાણી ન આવે. સૂકાઈ જાય. તેમ જિજ્ઞાસા ન હોય તો જ્ઞાનનો પ્રવાહ પણ સૂકાઈ જ જાય. ૩૫.

સાચી જિજ્ઞાસા કોને કહેવાય ? તો સાચી જિજ્ઞાસા હોય એને તો મનમાં આનંદ આનંદ થઈ જાય. એ આનંદથી એના શરીરના રુંવાડા ખડા થઈ જાય. એકતાન થઈ જાય. શ્રવણમાં તન્મય બની જાય.

અને આવી ઈચ્છા ન હોય-ન થાય, તો તો પછી બહેરાં આગળ ગાવાનું થઈ જાય. એને સાંભળવું નકામું થઈ જાય. ૩૬

મોક્ષમાં જીવને ક્ષુધાવેદનીય કર્મ નથી. કર્મ આઠ છે. એમાં ભૂખ લગાડવી એ વેદનીય કર્મનું કામ છે. એ કર્મ જ્યારે ઉદયમાં આવે, ત્યારે આત્માને ભૂખ લાગે. સિદ્ધોને એ ઉદયમાં નથી. કારણકે એમના બધાં કર્મો નાશ પામ્યાં છે. તેમાં વેદનીય કર્મ પણ નાશ પામ્યું છે. માટે એમને ભૂખ લાગતી નથી.

બીજું પણ ધ્યાન રાખજે કે- હંમેશા પુદ્ગલ પુદ્ગલને ખેંચે છે. લોહચુંબક લોહને ખેંચે. જીવમાં જ્યાં સુધી આઠ કર્મના પુદ્ગલો પડ્યાં છે, ત્યાં સુધી એ આહાર આદિના પુદ્ગલો ખેંચે-ગ્રહણ કરે. પણ સિદ્ધ ભગવાનને તો ઔદારિકાદિ શરીર નથી. માટે એમને આહાર વગેરેના પુદ્ગલો નથી લેવાના. કર્મનો ઉદય નથી, માટે શરીર

નથી. અને એ કારણે આહારાદિક પણ નથી લેવાના.
માટે એમને કોઈ કાળે ભૂખ નથી લાગવાની. એમને હંમેશાં
સ્વસ્થતા છે, માટે આહારની જરૂર નથી. ૩૭

એ મોક્ષ મેળવવા માટે દરેક જીવને અભિલાષા થાય છે. કારણકે સંસારથી એ દુઃખ પામ્યો છે. એ દુઃખ એનાથી સહન નથી થતું. એમાંથી છૂટવા માટે એને મોક્ષની જ ઈચ્છા થાય. પણ એ મળે ક્યારે ?

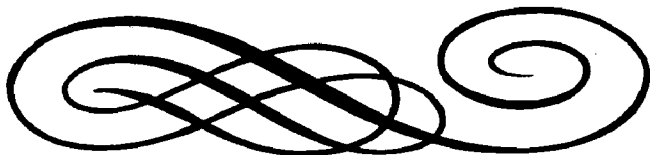
ત્યાં બતાવ્યું છે કે-મોક્ષ મેળવવા માટે તું પરોપકાર કર. જગતનું કલ્યાણ કરવાનું મન થાય ત્યારે જ પરોપકાર થાય. કલ્યાણ-ભાવમાં તો મૈત્રી-પ્રમોદ-કરુણા ને માધ્યસ્થ્ય એ ચારે ભાવનાઓ છે, એ ચારે ય હોય, ત્યારે જ પરોપકારવૃત્તિ થાય છે. એ તારે-મોક્ષની અભિલાષા કરનારે કરવી જોઈએ. ૩૮

ખેદ અને ગ્લાનિરહિતપણે તમે દેશના આપશો તોજ તમને-દેશના આપનારને લાભ થશે. 'વક્તુસ્ત્વેકાન્તતો લાભઃ' શ્રોતાને લાભ થાય કે ન થાય, પણ વક્તાને તો એકાંતે લાભ થાય જ. પણ ક્યારે ? એ નિષ્કામ-ભાવે દેશના આપે તો. હું કોઈ વસ્તુની, જશની કે કીર્તિની અભિલાષાથી દેશના આપું તો મને લાભ ન થાય. પણ કોઈપણ જાતની સ્પૃહારહિતપણે દેશના આપે, તો વક્તાને તો એકાંતે લાભ થાય જ. ૩૯

અને અમને તો સતયુગ કરતાંય આ કલિયુગ ઘણો સારો છે, કે જ્યાં અમને તારાં પ્રવચનની શ્રદ્ધા મળી છે. જ્યાં ઓછા કાળમાં પણ વધુ કર્મ ખપાવીએ છીએ. વધુ લાભ લઈ શકીએ છીએ. માટે અમારે તો કલિયુગ જ વધારે સારો છે. ૪૦

જેને પ્રભાતમાં ઊઠીને હૃદયમાં ભાવના થાય કે-હું કોણ? ક્યાંથી આવ્યો છું ? ક્યાં જવાનો છું ? મારું આત્મ સ્વરૂપ શું ? હું જેને માટે પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છું, એ દશ્યમાન વસ્તુઓ મારી છે કે નહિ ? મારી સાથે આવવાની છે કે નહિ ? આ બધી તો મારી વિભાવ દશા છે. પણ મારી સ્વભાવદશા કોને કહેવાય ?

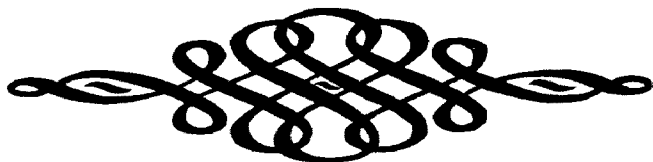
‘નિર્મળ આત્મદ્રવ્ય એ જ હું છું, અને આત્માના નિર્મળ જ્ઞાનાદિ ગુણો એ જ મારા છે. દશ્યમાન કોઈ વસ્તુ મારી નથી.’ આવી વિચારણા થતી હોય, એને ઉત્તમ વિચારણા-ઉત્તમ ચિંતા કીધી છે. ૪૧

‘આ મારું છે, આ બધું મારે માટે જ છે’, - આ બધી તો વિભાવદશા છે. અને આ મારું નથી. હું તો આ બધાંથી જુદો છું. મારુ સ્વરૂપ જુદું છે. મારાં આત્માના ગુણોનો વિકાસ કેમ થાય ? હું આ બધાંમાંથી છૂટીને મારાં આત્મસ્વરૂપમાં આગળ કેમ વધું ?’ આવી વિચારણા સ્વાભાવદશા છે. એને ઉત્તમ વિચારણા કીધી છે. ૪૨

હે મુનિ ! તેં પ્રભુની પ્રવજ્યા ઉત્તમ ભાવનાથી લીધી છે. તો તું હંમેશાં ગુરુકુલવાસમાં રહેજે, ગુરુમહારાજના ચરણમાં, આરાધનામાં રહેજે. અને વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના આદિ સ્વાધ્યાયમાં તત્પર રહેજે. આખાં દિ'માં અડધી નહિ તો પા ગાથા થતી હોય, તો પણ મહાન લાભ થાય છે. ૪૩

કેટલાક એવા ય હોય છે કે - 'પઠિતવ્યમપિ મર્ત્તવ્યં,
અપઠિતવ્યમપિ મર્ત્તવ્યં, વૃથા પઠિતવ્યેન કિં કર્ત્તવ્યમ્'
ભણીએ તો ય મરવાનું છે, ને નહિ ભણીએ તોય મરવાનું
છે, તો ફોગટ શું કામ ભણવું ? ૪૪

જીવ બે પ્રકારના હોય છે. એક તો સમજે છે કે ‘આ બધું મારું નથી. હું કોઈનો નથી. આમાંથી કાંઈ પણ હું સાથે લઈ નથી જવાનો.’ આવો મોક્ષાભિનંદી જીવ હોય.

બીજો ભવાભિનંદી હોય. એ આ ભવમાં જ આનંદ માને. ‘આ બધું મારું છે. આ બધું મને ક્યારે મળે ? આવી જ વિચારણા એને હોય. પણ આ મારે કર્મબંધનનું કારણ છે, એમ એ ન સમજે. ૪૫

દેશના કોને દેવી ? કારણ કે બધી દેશના બધાંને ન દેવાય. યોગ્ય જીવ જોઈને જ દેશના દેવી. જો કે વક્તાને તો, જ્ઞાનીઓ કહે છે, એકાંતે લાભ થાય જ. કર્મની નિર્જરા જરૂર થાય. પણ એ લાભ કર્મ-નિર્જરાની અપેક્ષાએ થાય છે. પરના ઉપકારની દૃષ્ટિએ નહિ. એ દૃષ્ટિએ તો યોગ્યને યોગ્ય જ દેશના આપવી. પણ જેમ ગાયના આંચળમાં ઈતરડી બેઠી હોય છે, પણ એ એનું લોહી જ પીએ, દૂધ ન પીએ. એના જેવાં અયોગ્યને દેશના ન આપવી. ૪૬

દાનધર્મ જગત્માં મુખ્ય છે. દાન એટલે મોહનો ત્યાગ. આ મારી વસ્તુ છે, 'મમેદં' આના પર મારી સત્તા છે. એ વસ્તુ મેં એને અર્પણ કરી, એના પરની મારી સત્તા છોડી દીધી, એ વસ્તુ પરની મારી મમતાનો મોહનો ત્યાગ કર્યો, ત્યારે એનું દાન થયું.

દાનના સંસ્કાર નહિ હોય તો દાન નહિ થાય. અને એ વસ્તુ પરનો મોહ નહિ છૂટે તો શરીર પરનો મોહ નહિ છૂટે. અને શરીરનો મોહ નહિ છૂટે, તો ત્યાગ ધર્મ, ચારિત્ર નહિ લઈ શકે.

સંયમ ક્યારે પળાય ? શરીર પરનો મોહ-મમત્વભાવ છૂટ્યો હોય તો. પણ શરીર પર જ્યાં સુધી મોહ ને મમત્વ છે કે- 'હાય હાય, આ શરીર મારું છે. મને માથુ દુઃખે છે.

તાવ આવે છે. હું શું કરું ? મારાંથી કેમ રહેવાશે ?' -
આવું જેને શરીર પર મમત્વ હોય ત્યાં સુધી એ ચારિત્રની
આરાધના ન કરી શકે. ત્યારે શરીર પરથી મમત્વ ક્યારે
છૂટે ? જો દાનનો સંસ્કાર પડ્યો હોય તો જેવો સંસ્કાર
પડ્યો હોય, એવો આગળ વધે છે. દાનનો સંસ્કાર પડ્યો
હશે તો કો'કવાર શરીરનો મોહ છુટશે. ૪૭

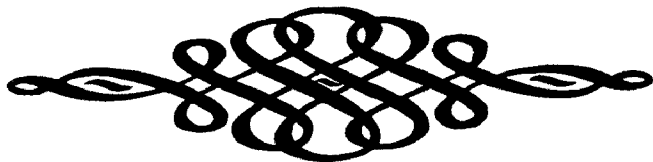
હીરા માણેક, પૈસા, નોટોના થોકડા, એમાંનું કાંઈજ સાથે નથી લાવ્યો. બધું અનિત્ય છે. કેવળ બાહ્ય વસ્તુ છે. આ બધાંનો મોહ તારે છોડવો જ જોઈએ. ૪૮

સવારે જીવ આનંદ કરતો દેખાશે, પણ બપોરે જુઓ તો કાંઈ ન હોય. બપોરે આનંદ કરતો હોય, ને સાંજે એ મરી જાય છે. હાર્ટફેઈલ થઈ જાય છે. સવારે કાંઈ ન હોય ને સાંજે કહો તો સદ્ગામાં લાખો રૂપિયા હારી જાય. એટલે જે સવારે છે, તે સાંજે નહિ દેખાય. આમ આ સંસારમાં સ્ત્રી, કુટુંબ, ને લક્ષ્મીની અનિત્યતા આ ભવમાં જ દેખાઈ આવશે. ૪૯

પેલી લાંબી કાકડી પણ આપણને બોધ આપે છે. એ કડવી હોય છે. પણ એને કાપીને ફીણીને એક પતીકું કાઢી નાખો તો એ મીઠી લાગશે. એમ લક્ષ્મી પણ કહે છે કે-તેં અઢારે પાપસ્થાનક સેવ્યાં ત્યારે હું આવી છું અને હું તો કડવી છું. માટે તું મને ફીણીને એ પતીકું -દાન કરીશ, તો હું મીઠી થઈને રહીશ. નહિ તો હું કડવી વખ છું. ૫૦

હે પ્રભો ! આપે મને સંયમ તો આપ્યો, પણ આપ કૃપા કરીને મને કહો કે હવે મારે કઈ રીતે ચાલવું ? કઈ રીતે બોલવું ? કઈ રીતે મારે સૂવું ? કઈ રીતે આહાર-પાણી લેવો ? કઈ રીતે લાવવોને આલોવવો ? કઈ રીતે વાપરવો ? કે જેથી મને પાપકર્મ ન બંધાય ? આ બધાંનો મને વિધિ બતાવો. મને ચાલવામાં, બોલવામાં, ઊભાં રહેવામાં ને બેસવામાં, ક્યાંય પાપ ન બંધાવું જોઈએ ત્યાં ગુરુમહારાજે આ બધાંનો વિધિ બતાવ્યો છે. એ મુનિને માટે તો છે જ, પણ ગૃહસ્થને માટે પણ સમજવાનો છે.

તું કદાચ ઊભો રહે, કદાચ બેઠો રહે, કદાચ ચાલતા હો, તો ત્યાં તારે શું કરવું ? તો તું જયણાપૂર્વક ઊભો રહેજે. જયણાપૂર્વક બેસજે. ક્યાંય જીવવિરાધના ન થાય તે જોજે. ઈર્યાસમિતિ તો મુનિઓને ખાસ કીધી છે. તું

ઊભો રહેજે, પણ જયણાથી ઘડીક પગ આમ કરે ને ઘડીક
આમથી તેમ હલાવે એમ નહિ. તું દરેક કામ એવી રીતે
કરજે, કે જેથી કોઈ જીવની વિરાધના તો નથી થતી ને ?
એનું તને ધ્યાન રહે. ૫૧

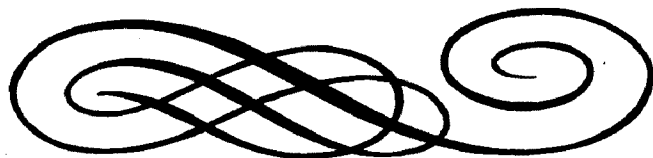
એક તો તારે કરવા લાયક જે કર્મ ન હોય, તે તું કોઈ
દિ' ન કરીશ. નાતમાં, જાતમાં, કુળમાં ને ઘરમાં, તને
લાગે કે આ અન્યાય છે, અનીતિ છે, અપ્રામાણિક છે, તો
એ તું ન કરીશ. 'ગમે તેવાં આચરણો મારે કરવાં, ગમે
તેમ ફરવું, ગમે તેમ ચાલવું ને રખડવું, એ મારે ઉચિત
નથી, ' એમ તને લાગે તો તારે ન કરવું. અને લોકોમાં
અનુચિત ગણાય તેવું તું કરીશ, તો સમજજે કે હવે તારે
યમરાજાનું દ્વાર આવી ગયું. પર

કોઈનો તારે વિરોધ કરવો ય પડે. પણ તારાં સ્વજનમાં
ને સગામાં, કુટુંબમાં વિરોધ ન કરીશ. દુનિયામાં વિરોધના
ઘણાં સ્થાનો છે. તું તારા ઘરમાં ન કરીશ. અને જો એમાં
ય વિરોધ કરીશ તો તારું મૃત્યુનું દ્વાર આવીને ઊભું
રહેશે. ૫૩

સામો તારાથી વધારે બળવાન હોય, વધુ મોટો હોય, વધારે સત્તાવાળો હોય, વધારે સમૃદ્ધિવાળો હોય, તેની સાથે તું સ્પર્ધા-હરીફાઈ ન કરીશ. સ્પર્ધા તો ગુણમાં કરજે. દયામાં ને પરોપકારમાં કરજે. આ આટલો દયાળુ છે, તો હું એનાથી કેમ વધું ? આ પરોપકારી છે, તો હું એનાથી કેમ વધુ પરોપકાર કરું ? આવી સ્પર્ધા કરજે. પણ તોફાનની લડાઈની, કોઈનું બૂરું કરવાની કે ખરાબ કરવાની સ્પર્ધા ન કરીશ. અને તારાં કરતાં વધારે બળવાન કે વધુ લાગવગવાળા જોડે જો સ્પર્ધા કરીશ, તો એ તારે માટે મૃત્યુનું દ્વાર છે. ૫૪

તારાં જે વડીલો છે, ગુરુ મહારાજો છે, એમનાં વચનમાં તું સંકલ્પવિકલ્પ ન કરીશ. એમણે કહ્યું તે સાચું હશે કે નહિ ? આમ કેમ કીધું ? આવાં તર્ક-વિતર્ક ને શંકા, એ ગુરુ-વચનમાં ન કરવા. ૫૫

ગુરુમહારાજા કહે કે: આ કામ તારે કરવાનું છે. ત્યાં કહે કે હું આપની આજ્ઞામાં જ છું' ને છતાં વળી એમાં વિચાર કરવો, એનું નામ આજ્ઞા નથી. એ તો ગુરુમહારાજા કહે ત્યાં 'તહત્તિ' સિવાય બીજો વિચાર જ ન હોય.

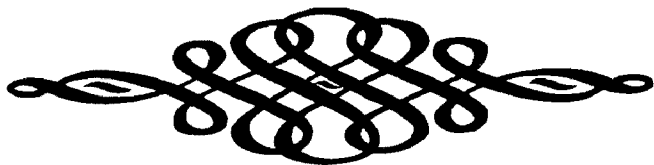
વ્યવહારસૂત્રમાં તો ત્યાં સુધી કીધું છે કે-શિષ્ય એવો વિનયવંત જોઈએ કે ગુરુમહારાજા એકવાર 'શ્વેતઃ કાકઃ' -કાગડો ધોળો છે, એમ કહે તો પણ હા સાહેબ ! બરાબર છે, એમ જ કહે. કારણકે-ગુરુમહારાજા કાંઈક કારણ હોય ત્યારે જ કહેતાં હોય, શિષ્યની પરીક્ષા કરવા માટે પણ એમ કહે.

અને જો ગુરુનાં વચનમાં પણ શંકા થાય, અશ્રદ્ધા થાય, તો એ મૃત્યુનું દ્વાર છે. ૫૬

એક ફળ પડ્યું હોય, એ ફળને જુદાં જુદાં જોનારાં કેટલાં હશે ? નાનું બાળક પણ એ જોશે. એ જોઈને એને જુદો વિચાર આવશે. કોઈ જુવાન માણસ જોશે, તો એ વળી જુદી રીતે જોશે. કોઈ મૂર્ખો માણસ જોશે, તો એ જુદી રીતે જોશે., ડાહ્યો માણસ પણ એને જુદી રીતે જોશે. એટલું જ નહિ, પણ એ ફળને દિવસે જુઓ તો જુદું લાગશે રાત્રે જુઓ તો જુદું જ દેખાશે. ત્યાં આપણી દષ્ટિમાં ફેર પડે છે. રાત્રે ઘોર-ગાઢ અંધારું છે, અને દિવસે અજવાળું છે. હવે એ જ ફળને ઘનઘોર વાદળાં છવાયાં હોય ને જુઓ, તો જુદું લાગશે. અને સૂર્યના પ્રકાશમાં એ જુદું દેખાશે.

આમ એક જ ફળને જેમ જુદી જુદી વ્યક્તિઓ કાળ અને દેશને ભેદે જુદી જુદી રીતે જુએ છે, ને પછી એમને

એમાં આગ્રહ બંધાઈ જાય કે આ ફળ આવું જ છે. બીજો
કહે-‘ના ના, એવું નથી, આવું છે. આવો કદાગ્રહ બંધાય
એનું નામ જ દર્શન થઈ ગયું. ૫૭

જે ત્યાગ પ્રભુના ધર્મમાં છે, એવો ક્યાંય નથી. એ પ્રભાવ પ્રભુના ત્યાગધર્મનો છે. અમારો એક નાનામાં નાનો સાધુ હશે કે સાધ્વી હશે, પણ એ પંચ મહાવ્રતધારી અને ત્યાગી ગણાશે. અને ગમે તેવો મહંત હોય કે ગાદીપતિ હોય, તો ય એ ત્યાગી નહિ કહેવાય. એને કાંઈક ને કાંઈક વ્યસન હશે જ. કાં તો એ મઘાદિથી ટેવાયેલો હશે, ને કાં તો બીજું કાંઈ વ્યસન હશે. આપણામાં કોઈ છઠ્ઠ (બે ઉપવાસ) કરે, અઠ્ઠાઈ કરે, પંદર દિવસના ને મહિનાના ઉપવાસ પણ કરે. પણ એવી મહાન્ તપશ્ચર્યા-ત્યાગવૃત્તિ-બીજા કોઈ ધર્મમાં જોવા નહિ મળે.

એક નાનામાં નાનો મુનિ કે સાધ્વી ભરઉનાળામાં રસ્તે ચાલતાં હશે, ત્યાં એને ગમે એવી તરસ લાગી હશે, ને રસ્તામાં નદી કે તળાવ આવશે, તો પણ એ એમ નહિ

કહે કે 'આ પાણી મારે પીવું છે.' એ સમજે છે, એના મનમાં નિર્ણય છે કે 'મેં પ્રભુનો ત્યાગધર્મ સ્વીકાર્યો છે. મારે આ પાણી ન જ કલ્પે.

એટલું જ નહિ, પણ તમે એને ફળ, ફૂલ, ને ઝાડથી ભરેલા બગીચામાં એકલો મૂકી દો. તો એ ત્યાં ગુલાબનું કે કોઈ પણ પ્રકારનું ફૂલ કે વનસ્પતિ નહિ તોડે. એને અડશે પણ નહિ. એ નાના સાધુ જેવો ત્યાગ ગમે તેવા સંન્યાસીમાં પણ જોવા નહિ મળે. એ પ્રભુના ધર્મનો જ પ્રભાવ છે. ૫૮

જગત્માં કોઈ જીવો પાપ ન કરો. જીવો તો પાપ કરશે જ, એ પાપ છોડવાના નથી, પણ તારે તો આવી જ ભાવના રાખવી કે 'કોઈ જીવ પાપ ન કરો. કોઈ જીવ દુઃખી ન થાવ. અને આખું જગત્ કર્મથી મુક્ત થાવ.' આવી મૈત્રી ભાવના છે. ૫૯

બીજી પ્રમોદ ભાવના છે. જગતમાં કોઈ જ્ઞાની હોય, કોઈ દાની હોય, ત્યાગી હોય, પરોપકારી હોય, અનેક ગુણવાળાં જીવો હોય. ગૃહસ્થને પણ એવાં ગુણ હોય. કોઈ દાનેશ્વરી હોય, કોઈ બ્રહ્મચારી પણ હોય, તો એનો તું હૃદયમાં આનંદ માનજે. પણ ઈર્ષ્યા ન કરીશ. કારણ કે -તું ઈર્ષ્યા કરીશ, તો એ એની ઈર્ષ્યા નથી, પણ એના ગુણમાં તને ઈર્ષ્યા છે. અને એના ગુણમાં જો તું ઈર્ષ્યા કરીશ તો તને આ ભવમાં તો એ ગુણ નથી મલ્યો, પણ ભવાંતરમાં પણ નહિ મળે. ૬૦

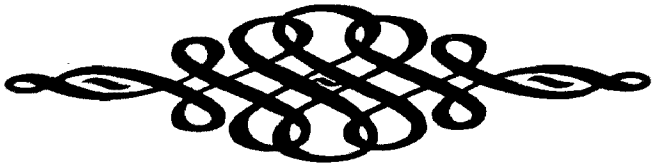
કોઈ દુઃખી આત્મા દેખે, તો હૃદયમાં દયા લાવજે,
કરુણા લાવજે. એનું દુઃખ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરજે. આ
કરુણા ભાવના છે. ૬૧

અને જગતમાં અવગુણી આત્મા ઘણાં મળશે. ગુણવાનુ ઓછાં મળશે. અને તને પ્રેમ ક્યાં થશે ? તો હમેશાં ગુણ પ્રત્યે જ પ્રેમ થાય, અવગુણમાં નહિ, તો પણ એ અવગુણવાળાં પ્રત્યે પણ દયાભાવ, અનુકંપા જ બતાવજે. એનો દ્વેષ ન કરીશ. 'અનુકમ્પૈવ સત્ત્વેષુ, ન્યાય્યા ધર્મોઽયમુત્તમઃ ।' ૬૨

ગમે તેટલું ભણ્યો હોય, ગમે તેવો વિદ્વાન ને પંડિત હોય, પણ આચાર જ્યાં સુધી ન હોય ત્યાં સુધી ધર્મ નથી. તને ગમે તેવું ઔષધનું જ્ઞાન હોય કે 'આ ઔષધથી વાયુ મટે, આનાથી પિત્ત નાશ પામે, આ ઔષધથી આ રોગ જતો રહે,' આમ ઘણું જ્ઞાન હોય, પણ એકલાં એ જ્ઞાનથી શું વળે ? જો તું એ ઔષધનું સેવન ન કરે તો એ રોગ નહિ મટે. માટે આચાર-ક્રિયા પણ જોઈએ જ. કર્મયોગ પહેલો જોઈએ. ૬૩

અભિમાન આવ્યું કે-મારાં જેવો કોણ છે ? મને કહેનાર
ને પૂછનાર કોણ છે ? આવું મિથ્યાભિમાન આવી જાય
એટલે વિનયગુણ નાશ પામે. અને વિનય નાશ પામે તો
બધું જાય. શાસ્ત્રમાં કીધું છેકે - વિનય અને વિવેક, એ
આત્માના મુખ્ય ગુણ છે. એ હશે તો બીજાં ૯૯ ગુણો
આવશે અને એ નહિ હોય તો બધાં ગુણો એકડાં વિનાના
મીંડાં જેવાં છે. ૬૪

હે ગૃહસ્થ ! તું ભલે ગૃહસ્થાવાસમાં રહ્યો, પણ તારું ગૃહસ્થપણું ક્યારે શોભશે ? તો-

જો તારામાં દાનગુણ હશે, તો તારું ગૃહસ્થપણું શોભશે. એકલો પ્રતિક્રમણ ને સામાયિક કર્યા કરીશ, તો એથી તારું ગૃહસ્થપણું નહિ શોભે. એવી રીતે તારામાં જો વિવેક ને વિનયગુણ હશે તો તારામાં જે ગુણો હશે. પરોપકાર હશે, દયા હશે, એ તમામ ગુણો શોભશે. ૬૫

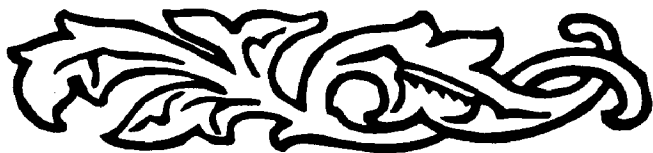
જે સ્થિતિમાં કુદરત, કાળ ને કર્મ મૂકે, એમાં આનંદ માનવો જોઈએ. એનું જ નામ જીવન છે.

જિંદગી અને મરણ, લાઈફ (life) અને ડેથ (Death) એટલે શું ?

તો જે સ્થિતિમાં કુદરત મૂકે એમાં આનંદ માનવો, એનું નામ જિંદગી. કોઈ કહે : તારી ભૈરી ભાગી ગઈ. તો 'ભલું થયું ભાંગી જંજાળ, સુખે ભજીશું શ્રીગોપાળ,' એવું એને થાય. તારી લક્ષ્મી ગઈ, તો કહે : ભલે ગઈ. તારો દીકરો ગયો, તો કહે : ભલે ગયો. કોઈ કહે : આ દુઃખ આવ્યું, તો કહે : ભલે આવ્યું. આમ કર્મ જે સ્થિતિમાં મૂકે, એ સ્થિતિમાં આનંદ માને, પણ હાયવોય ન કરે, એનું નામ જિંદગી.

અને હાયવોય કરે કે - આ લક્ષ્મી મળી. આ છોકરો
મળ્યો. આનું કેમ થશે ? કેમ સચવાશે ? જતાં રહેશે તો
આમ ક્ષણે ક્ષણે જે ઉદ્વેગ થાય, ને ક્રોધ-માન-માયાની
વૃત્તિઓ થયાં કરે, એનું નામ જ મરણ કહેવાય. ૬૬

નિશ્ચયનય તો હજુ ઘણો છેટો છે. જે એમ કહેતો હોય કે 'ક્રિયાકાંડની કાંઈ જરૂર નથી. નિશ્ચયનયથી ને જ્ઞાનયોગથી જ મોક્ષ મળી જશે.' તો એ જગતને છેતરવાની વાતો છે. જો તારામાં શુદ્ધ વ્યવહાર નહિ હોય તો નિશ્ચયદષ્ટિ તને નહિ મળે. ૬૭

જેમાં નહિ ક્રિયાકાંડ, નહિ પ્રભુપૂજા, નહિ વ્રત, નહિ નિયમ, એવાં એકલાં નિશ્ચયની વાતો કરનારા તો દુનિયામાં ઘણાં છે. પણ એમના ઊંડાણમાં જોશો તો કાંઈ નહિ હોય. એ તો કહેશે કે 'આ જગત્માં ચારિત્ર જ ક્યાં છે ? શુદ્ધ-ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર છે જ નહિ. માટે આ બધી ક્રિયાઓ શું કરવા કરવી જોઈએ ? આ બધું ખોટું છે.' આવી ભાવના પણ આપણને ન થવી જોઈએ. આવો વિચાર પણ આપણે ન કરવો જોઈએ. ૬૮

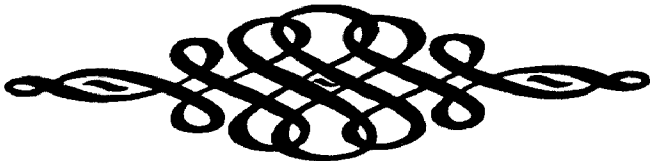
યાજ્ઞવલ્ક્ય નામના એક મોટાં ઋષિ થઈ ગયા એમણે પોતાની પત્ની મૈત્રેયીને કલિકાલનું વર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે : હે મૈત્રેયિ ! યાદ રાખજે કે-

આ કલિકાલ ભયંકર આવવાનો છે. એકલો ભયંકર આવશે તો તો વાંધો નથી. પણ એમાં લોકો કેવાં થશે ? બધાં વિદ્વાન હશે ને પંડિત હશે. પણ કેવળ બ્રહ્મની વાતો કરનારાં જ થશે. પણ હે મૈત્રેયિ ! એમાં કોઈ સદાચારવાળાં નહિ હોય. ઉત્તમ આચાર, વિચાર ને આવશ્યક ક્રિયાઓ કરનારા કોઈ નહિ હોય. એ તો કહેશે કે ‘આ બધું શા માટે કરવું પડે ? આત્માને દુઃખ-કષ્ટ આપવાનું કોણે કીધું ? મનને આનંદમાં રાખવું. પછી ગમે તે કામ કરીને આનંદ મળતો હોય. અનાચાર કરો, અભક્ષ્યને ભક્ષ્ય કરો, અકર્તવ્યને કર્તવ્ય કરો, તો ય વાંધો નથી. પણ મનને

આનંદમાં રાખો. બાહ્ય ક્રિયાકાંડની જરૂર નથી.’

અને એ બધાં કેવાં હશે ? એકલાં આહારના ને રસના જ લોલુપી હશે. વિષયવાસનામાં જ પરાયણ હશે. જ્ઞાનની તો વાતો કરનારાં હશે. માટે જ કીધું કે-એકલાં નિશ્ચયનયની-એકલાં જ્ઞાનયોગની વાતો કરનારાં હોય, ત્યાં મોક્ષ નથી. મોક્ષ તો જ્ઞાન અને ક્રિયા-બંને હશે ત્યાં જ છે. ૬૯

કષાયોના ઉદય સહિત આત્માનો જે પરિણામ, એનું નામ અધ્યવસાય. કષાયનો ઉદય તો આપણને હોય જ છે. આપણે બધાં બેઠાં છીએ, એમાં દરેકને અધ્યવસાય તો હોય જ. પણ બધાંને એક સરખાં ન હોય. બધાંના અધ્યવસાયની તરતમતા હોય. કોઈનો નિર્મળ હોય, કોઈનો વધુ નિર્મળ-નિર્મળતર હોય, નિર્મળતમ હોય. કોઈના ઓછાં વિશુદ્ધ હોય, કોઈના બે ચાર અંશે વધુ વિશુદ્ધ હોય.

એમાં જે જીવને છઠ્ઠા ગુણઠાણાનું જઘન્યમાં જઘન્ય છેલ્લામાં છેલ્લું અધ્યવસાયસ્થાનક હોય, જે ઓછામાં ઓછી અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિવાળો હોય, તો પણ એ દેશ વિરતિ ગુણઠાણાના સૌથી ઉત્કૃષ્ટ-ઉચ્ચકોટિના અધ્યવસાય સ્થાનક કરતાં ય અનંતગુણી વિશુદ્ધિવાળો હોય. ૭૦

છઠ્ઠા ગુણઠાણે આર્તધ્યાનની મુખ્યતા છે. કારણ કે- ત્યાં હજી કષાયો અને નોકષાયો પણ પડ્યાં છે. ત્યાં ક્રોધ છે, માન છે, માયા છે, ને લોભ છે. હાસ્ય છે, રાગ ને દ્વેષ છે, પુરુષવેદ વગેરે વેદ પણ છે. એને લઈને ત્યાં આર્તધ્યાનની મુખ્યતા છે. અને આજ્ઞાવિચય, અપાયવિચય, વિપાકવિચય ને સંસ્થાનવિચયરૂપ જે ધર્મધ્યાન, તેની ત્યાં ગૌણતા છે. એટલે એને પણ સંયમરૂપ આલંબનની જરૂર છે.

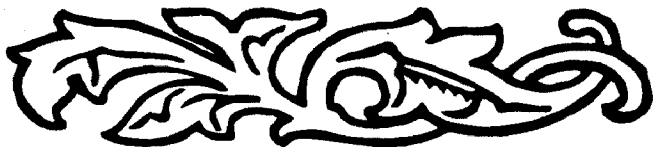
ત્યારે ગૃહસ્થો કહે કે-અમારે સંયમની શી જરૂર છે ? આલંબનની શી જરૂર છે. ? મારે આવશ્યકક્રિયાની જરૂર નથી. હું તો શુદ્ધ જ્ઞાન જ ભણીશ.' તો ત્યાં કહેવું જોઈએ કે- આવાં મુનિને પણ જો આલંબનની જરૂર હોય છે, તો તું તો ગૃહસ્થ છે. તારે એની પહેલી જરૂર હોય. એકલાં નિશ્ચયની વાત કરીશ તો નહિ ચાલે. ૭૧

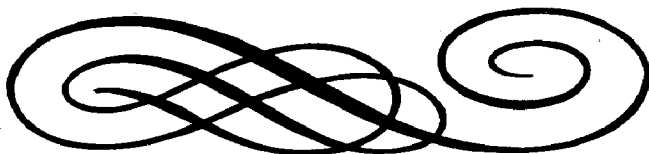
કોઈ આત્મા હોય કે જે પ્રમાદમાં પડેલો છે, અને કેવળ પ્રમાદને લઈને જ આવશ્યકક્રિયાનો ત્યાગ કરે છે, ને વળી પાછો ધ્યાનની ને નિશ્ચયની વાતો કરે છે, તે જીવ “યોડસૌ નૈવાગમં જૈનં, વેત્તિ મિથ્યાત્વમોહિતઃ” પરમાત્માના અવગ્રહ આગમનું ખરેખરું રહસ્ય જાણતો નથી. અને એને હજી મિથ્યાત્વભાવ કીધો છે. ૭૨

જેના હૃદયમાં શુદ્ધ વ્યવહાર નય રમી રહ્યો છે, અને જે શુદ્ધ ક્રિયાકાંડ, તપ-જપ, વ્રત-નિયમ નિર્દોષપણે કરી રહ્યો છે, એને શુદ્ધ નિશ્ચયનય પરિણામે છે. જેમ આ લૂગડું આ વસ્ત્ર-કાળું મેશ થઈ ગયું હોય, મેલું થઈ ગયું હોય, ને એને રંગ લગાડો, તો એ રંગાય ખરું ? નહિ જ રંગાય પણ એનો મેલ ધોઈ નાખો, અને સાફ કરો, તો એ તરત રંગાય. એમ મલિનતા દૂર થશે, ત્યારે જ નિશ્ચયનય મળશે. માટે જ્ઞાની ભગવંતોએ કીધું છે કે 'નિશ્ચયનયની વાતો ન કરીશ. પણ જ્યારે તારો પરિપાક થશે, ત્યારે એ આપો આપ તને મળી જશે. ૭૩

તું તારાં સ્થાનમાં-તારાં ગુણસ્થાનમાં -તારી મર્યાદામાં
રહીને જો શુદ્ધ વ્યવહારની આરાધના નહિ કરે, ને એમ
ને એમ કહી દે કે -‘અમે એકદમ ઉપર ચડી જઈશું’ તો તું
સીધો નીચે પડી જઈશ. તું જે સ્વરૂપમાં છો, ગૃહસ્થધર્મમાં
કે મુનિધર્મમાં છો, એને લાયક જે ક્રિયાઓ કીધી છે, એ
છોડીને એકલાં નિશ્ચયમાં કે એકલાં ધ્યાનમાં જ જો બેસી
જઈશ, તારી શક્તિ વિનાની વાત કરીશ, તો હેઠો જ
પડીશ. ૭૪

જિનકલ્પની વાતો કરનારાં કહે છે-‘અત્યારે પણ જિનકલ્પ છે. નથી એમ ન કહેવાય. એમ કહેવામાં આપણી ખામી છે., પણ આ બધી વાતો જગતને છેતરવાની છે. પોતાના પંથનો પ્રચાર કરવાની ને એને પ્રકાશમાં લાવવાની આ વાતો છે. એના કહેવાથી અમે એ વાત માની ન લઈએ. એને તો ‘અત્યારે પણ જિનકલ્પ છે, યથાલંદક છે, ને પરિહારવિશુદ્ધિ છે,’ એમ કહીને તીર્થંકરોએ, ગણધર ભગવંતોએ ને પૂર્વધર મહારાજાઓએ રચેલાં શાસ્ત્રોને ખોટાં કહેવડાવવાં છે. એ કહેવાનો મોખ અમારે નથી. અમે એવાં હૈયાકૂટ્યાં નથી. અને એની વાતોને સારી કહીએ તો આપણું સમકિત પણ હારી જઈએ. ૭૫

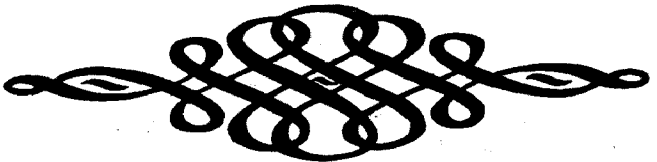

લોકો અડદના ને મગના પાપડ બનાવે છે. એમાં પહેલાં એના ગોયણાં બનાવે છે, પછી એના પાપડ વણે છે. એ ગોયણાં જેવાં ઊંટના લીંડાં ય હોય છે. પણ એના પાપડ ન થાય. થાય ? ન જ થાય. થતાં હોય તો બનાવી જોજો. અને એનાં જો પાપડ બનવા માંડશે તો અડદનો ને મગનો કોઈ ભાવે ય નહિ પૂછે.

‘એવું શા માટે ન થાય ? આપણે પણ જિનકલ્પ કેમ ન કરી શકીએ ? આવી વાતો કરવાથી જ જો કલ્યાણ થશે, તો પછી મગ ને અડદની જેમ જિનકલ્પના પણ કોઈ ભાવ નહિ પૂછે. ૭૬

પ્રભુની પૂજા, સામાયિક, આવશ્યક ક્રિયાઓ, વ્યાખ્યાન
શ્રવણ-એ બધાં ચિત્તની સ્થિરતા કરવાના ને કષાયોને
પાતળાં કરવા માટેના કર્મયોગો છે. ૭૭

શરીરમાં આત્મબુદ્ધિ માને એ અવિદ્યા, અશુચિને શુચિ માને એ અશુચિતા, 'હું આવો ને હું આ' એવું અભિમાન એ અસ્મિતા, અને અભિનિવેશ કહેતાં કદાગ્રહ, આવી બધી ચિત્તની વૃત્તિઓ નાશ ક્યારે પામશે ? જો કષાય પાતળાં પડશે તો. અને રાગ-દ્વેષ-કષાય ક્યારે પાતળાં પડે ? જો તું કર્મકાંડમાં રહીશ તો. 'અભ્યાસવૈરાગ્યાભ્યાં તન્નિરોધઃ' - અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય વડે ચિત્તની સ્થિરતા થશે, ને કષાયો પાતળાં પડશે. યમ-નિયમનું પરિપાલન કરવું, એ અભ્યાસ છે. એમાં શૌચ, સંતોષ, તપ, સ્વાધ્યાય ને ઈશ્વરનું ધ્યાન, એ બધાં નિયમો છે. ૭૮

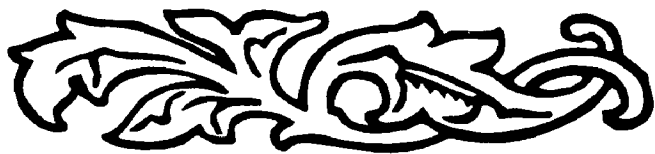
કેટલીક વાતો એવી હોય કે જેમાં ભેદ ન હોય. એ બધાં દર્શનોમાં સરખી જ હોય. જેમ બે ને બે - ચાર જ હોય. તમે યુરોપમાં જાવ, અમેરિકા જાવ, ગમે ત્યાં જાવ, પણ ત્યાં બધે બે ને બે-ચાર જ હોય. ક્યાંય છ ન હોય. એમ દર્શન ભલે જુદાં રહ્યાં, પણ કેટલીક વાતો બધામાં સરખી આવે. ૭૯

જે કેવળ આત્મધ્યાનમાં જ રહ્યો છે, એ ગમે તેવી વહાલી વસ્તુ આવે તો હર્ષ ન કરે. અને કોઈ અનિષ્ટ-દુઃખ આપનારી-વસ્તુ આવીને ઊભી રહી, તો ય એને શોક કે દુઃખ ન થાય. એ પોતે પોતાના આત્મસ્વરૂપમાં જ લીન હોય. એનું જ નામ મહાત્મા પુરુષ. ૮૦

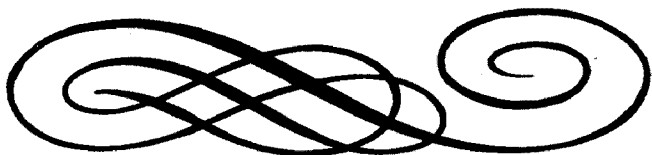

ચારિત્ર બે છે. દ્રવ્યચારિત્ર અને ભાવચારિત્ર. ભાવચારિત્ર હોય તો પણ દ્રવ્યચારિત્ર તો જોઈશે જ. બંને ય મોક્ષના અંગ છે. શાસ્ત્રમાં જ્યાં બતાવ્યું છે કે-‘એક સમયે ૧૦૮ મુનિઓ ઉત્કૃષ્ટથી મોક્ષમાં જાય છે, ત્યાં એ કઈ રીતે મોક્ષે જાય છે ? અને કઈ કઈ જાતના હોય છે ? એના અનેક સ્વરૂપો કીધાં છે. એમાં બતાવ્યું છે કે ‘એકલાં ભાવચારિત્રવાળાં નહિ, પણ જેણે પ્રવ્રજ્યા લીધી હોય, પ્રભુનો વેષ લીધો હોય, દ્રવ્યચારિત્ર લીધું હોય, એવાં જ ૧૦૮ મુનિઓ જોઈએ. આમ ત્યાં પણ કર્મયોગ પહેલો બતાવ્યો છે. ૮૧

ઉત્તમ પુરૂષો ગુરુકુલવાસ કોઈ દિ' છોડતા નથી. કેમ ન છોડે ? તો ગુરુકુલવાસમાં જે રહે છે, એને ઉત્તરોત્તર જ્ઞાનની વૃદ્ધિ જ થાય છે. એટલું જ નહિ, પણ સમ્યગ્દર્શનમાં ને ચારિત્રમાં સ્થિરતા પણ ક્યાં મળે ? તો ગુરુકુલવાસમાં જ મળે.

જીવ છે. અનેક કર્મો અને વાસનાઓ પડી છે. કોઈકવાર એને સંકલ્પવિકલ્પ પણ થઈ ગયાં હોય. તે વખતે જો એ ગુરુકુલવાસમાં રહ્યો હોય, તો ત્યાં કોઈ ભણતાં હોય, કોઈ તપસ્યા કરતાં હોય, અનેક મુનિઓ આરાધના કરતાં હોય, એ જીવે તો પેલાંને થાય કે 'ઓહો! આ બધાં આવી આરાધના કરે, ને હું આવાં સંકલ્પવિકલ્પ કરું ? આમ કરતાં એ પાછો ચડી જાય.

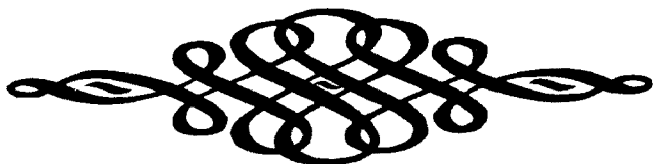
अनेक मुनिओवाणां गुरुकुलमां रक्षो लोय तो अने
कोई अकार्य करवानी ईच्छा पश न थाय. अने
गुरुमहाराजानी शुश्रूषा पश थाय. ८२

ચક્રવર્તિરાજા છ છ ખંડનો વહીવટ-રાજ્ય કરે છે. પણ જ્યારે એને વૈરાગ્ય થાય છે, ત્યારે ક્ષણવારમાં બધું છોડીને એ ચાલ્યા જાય છે. ત્યારે એને એમ ન હોય કે ‘આ બધા વહીવટને ઠેકાણે કરીને પછી જઉં.’ અને એ જ્યારે પ્રવ્રજ્યા લઈને બધું છોડીને નીકળે, ત્યારે એ શું કહેશે ? ‘અહં ચક્રવર્તી - હું ચક્રવર્તી રાજા છું’ એમ નહિ કહે. પણ ‘અહં ભિક્ષુ:’ ‘હું ભિક્ષુ છું’ એમ જ કહેશે. એ શું બતાવે છે ? કે-ત્યાગમાં જે આનંદ છે, એવો ભોગમાં નથી. એને ‘ભિક્ષુ’ કહેવામાં જે આનંદ છે, એવો આનંદ, એવો સંતોષ ને એવી મજા એને ચક્રવર્તી કહેવામાં નહોતાં. અને એ મજા જો ત્યાગમાં ન હોત તો ‘હું ચક્રવર્તી છું’-ને બદલે ‘હું ભિક્ષુ છું’ એમ કહેવાનું મન પણ શેનું થાય ? ૮૩

સારાં રૂપ મળે, ત્યાં આંખ દોડે. સારાં શબ્દ સાંભળે
તો કાન દોડે. સારી ગંધ મળે ત્યાં નાક ફફડાટ કરે. સારાં
સ્પર્શ મળે તો શરીર ત્યાં જાય. સારાં રસ મળે તો જીભ
લોલુપતા કરે. કારણ કે-વિકારી ઈન્દ્રિયો છે. પણ જ્યારે
તમે ઉપવાસ કરશો, છઠ્ઠ કે અઠ્ઠમ કરશો, કે એવી બીજી
તપશ્ચર્યા કરશો ત્યારે તમારી ઈન્દ્રિયો શિથિલ થશે,
વિષયોની અભિલાષા ઓછી થઈ જશે. અને ત્યારે તમને
થશે કે 'નવરાં બેસી રહેવા કરતાં ચાલો, વ્યાખ્યાનમાં
જઈએ' એમ તમારાં વિષયો દૂર થશે. માટે જ તપશ્ચર્યા
એ મોક્ષની વાનગી છે. ૮૪

કરોડો કલ્પો ને કરોડો યુગો ચાલ્યાં જાય, પણ કરેલાં
જે નિકાચિત કર્મો છે, તે તો ભોગવવાં જ પડે છે. એમાં
છૂટકો જ નથી. છતાં એને પણ જો તોડનાર અને
ખપાવનાર કોઈ હોય તો તે તપશ્ચર્યા જ છે. કર્મની નિર્જરા
તપશ્ચર્યાથી જ મળે છે. ૮૫

ગુરુમહારાજની આરાધનામાં-સેવનામાં જેઓ સદા રહ્યા છે, અને ગુરુમહારાજની વાણી, જેમાં કઠોર અક્ષરો જ પડ્યાં છે.-જે એકલી કર્કશ જ છે, એવી વાણી તેઓ કહે તો ય જે એને સાંભળે ને સહન કરે છે. - આવાં શબ્દો મને કેમ કીધાં ? એવું એને થાય તો થઈ રહ્યું. ઉત્તમ જીવને એવું ન થાય. એ તો તિરસ્કારને ય સહન જ કરે. અને એવી કઠોર વાણીથી તિરસ્કાર અને અનાદર પામેલાં જે જીવ હોય, જેમને કોઈ દિ' આવાં વચનોથી અસ્થિરતા કે અરુચિ ન આવે, એવાં જીવને શું થાય છે ?

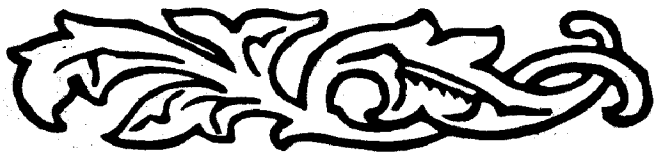
તો જગત્માં જે ખરેખરું ગૌરવ ને મોટાઈ છે, એને એ જ પામે છે. એને એવાં કર્કશ વચનો સાંભળીને ઉદ્વેગ ન થાય. પણ એને તો એમ થાય કે 'ગુરુમહારાજ મારું કેટલું હિત ચિંતવે છે ? મારાં હિતને માટે જ તેઓ મને

આ કહે છે.' અને એ એમ સમજે કે-‘આજે મારાં ભાગ્યનો
ઉદય કે ગુરુમહારાજાએ મને આવાં વચનો કીધાં, આવાં
જીવને જ ખરેખરું ગૌરવ મળે છે. ૮૬

ગુરુ કેવાં જોઈએ ? ઉપરથી તો કરવાલની ધારા જેવાં દેખાય. કૂર હોય. અને સર્પની જેમ કુંફાડા મારતાં હોય, પણ એમનું હૃદય કેવું હોય ? તો એમના હૃદયમાં તો એક જ ભાવના હોય કે-આનું કેમ હિત થાય ? “આ આગળ કેમ આવે ?” એ એક જ ઈચ્છા હોય. ૮૭

આર્યાવર્તની માતાઓએ પોતાના બાળકને પારણામાં
ઝુલાવતાં ઝુલાવતાં પણ દયાનાં ગીત ગાયાં હતાં કે-
'વિરયામો પાણાઙવાયાઓ, વિરયામો મુસાવાયાઓ, વિરયામો
અદિ ન્નાદાણાઓ, વિરયામો મેહુણાઓ, વિરયામો પરિગ્ગહાઓ.'

અને એથી આર્યાવર્તના બાળકોમાં જન્મતાં જ દયાના
ને ઉપકારના જ સંસ્કાર પડતાં હતાં. ૮૮

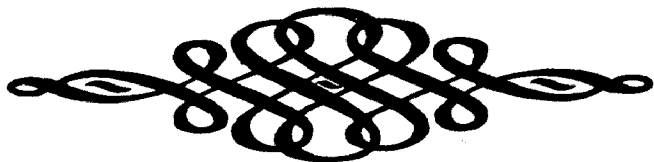
કોઈ દિવસ સુખ મળે, કોઈ દિવસ દુઃખ મળે. કોઈ વાર સારું આવ્યું કે કોઈવાર નરસું આવ્યું, તો એમાં દુઃખ ન લગાડીશ. દીન ન થઈશ. પણ સંતોષ માનજે. આવો જ્યારે થઈશ ત્યારે તને શાંતિ મળશે. ૮૯

આત્મા નિમિત્તવાસી છે. એને કાંઈ નિમિત્ત મળે તો
એ દોરવાઈ જાય. ૯૦

માનવ અવતાર અને વીતરાગધર્મ પામીને જેણે
સિદ્ધાન્તના વચનો સાંભળ્યાં નથી, જેણે જગતમાં કોઈનો
ઉપકાર કર્યો નથી, મરણ વખતે જેણે કોઈ જીવોને ખમાવ્યા
નથી, જેના કષાય અને અહંકાર ઓછાં થયાં નથી-તે
જીવ શોક કરવા લાયક છે. ૯૧

જેણે અનેક જાતના સુકૃત કર્યા છે. જ્ઞાનાભ્યાસ કરનારને જેણે સહાય કરી છે, જેણે પરમાત્માના આગમના વચનો શ્રવણ કર્યા છે, અને એ સાંભળી જેના કષાયો ઓછાં થયાં છે, એટલું જ નહિ, પણ જેણે જગત્ના સર્વ જીવોને ખમાવ્યાં છે,- તે જીવ મરતી વખતે પણ શોક કરવા લાયક નથી. ૯૨

વિપત્તિ એટલે અશુભકર્મનો ઉદય. વિપત્તિ આવે ત્યારે અશુભ-કર્મ ભોગવાઈ જાય. તેથી દુઃખ ન હોય. જેમ એક લેણદાર થાપણ મૂકીને ગયો હોય, અને આપણા ઘરમાં ઘણી સંપત્તિ હોય, ત્યારે લેણદાર લેવા આવે તેમાં આનંદ જ થાય, દુઃખ ન થાય. એમ વિપત્તિમાં અશુભ કર્મ ભોગવાય છે, ઓછાં થાય છે, એટલે તેમાં પણ આનંદ જ હોય. ૯૩

કુદરતી કાતર તો બધે સરખી છે. જાડું પાણકોર હોય
તો મોડું કપાય, અને મલમલ હોય તો જલ્દી કપાય પણ
વહેલું મોડું બંને કપાય તો ખરું જ. ૯૪

મનુસ્મૃતિના પ્રણેતા મનુએ ચાર આશ્રમ કીધાં છે. પહેલો બ્રહ્મચર્યાશ્રમ. એ 'સરવાળા' જેવો છે. કારણ એ આશ્રમમાં અભ્યાસ -વિદ્યા વધતાં જ જાય છે. બેવડાતાં જાય છે.

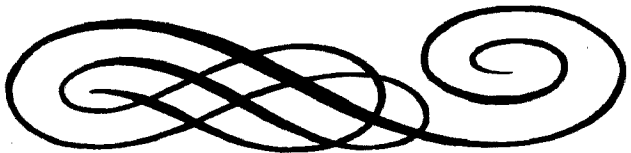
બીજો ગૃહસ્થાશ્રમ છે એ 'બાદબાકી' જેવો છે. એમાં ઓછું થતું જાય. જંજાળને કારણે અભ્યાસ ઘટતો જાય.

ત્રીજો 'વાનપ્રસ્થાશ્રમ' છે. એ 'ગુણાકાર' જેવો છે. કેમકે- બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં પડેલા સંસ્કારોને લીધે પરમાર્થવૃત્તિ વગેરે સદ્ગુણોની એમાં વૃદ્ધિ થતી હોય છે.

અને ચોથો સંન્યાસાશ્રમ છે. તે 'ભાગાકાર' જેવો છે. પહેલાંના ત્રણે આશ્રમમાં મેળવેલાં-અનુભવેલા ત્યાગ, વિવેક, સંતોષ વગેરે ગુણો અને મોહ-માયા વગેરે અવગુણોનો આ આશ્રમમાં વિભાગ પડશે. અવગુણો ઉપર મીંડાં મૂકાશે, ને ગુણો સ્થિર થશે. ૯૫

જીવનો લોભ સંસ્કાર ખૂબ પ્રબળ છે. એ લોભને લીધે એ ચક્રેશ્વરી માતા પાસે એક શ્રીફળ વધેરીને લાખ રૂપિયાની માંગણી કરે છે. પણ માતા કાંઈ ગાંડા નથી કે તને એક શ્રીફળના બદલામાં લાખ રૂપિયા આપી દે. માતા પોતે જ લાખ રૂપિયામાં લાખો શ્રીફળ ન વધેરે ? પણ જીવની લેવાની વૃત્તિ એવી છે કે જ્યાં મળે ત્યાંથી લઉં ને લઉં જ. ૯૬

જગતમાં બે વસ્તુ દેખાય છે: એક પુણ્ય અને બીજું
પાપ. પરોપકાર પુણ્યને માટે છે, અને બીજાને પીડા કરવી
એ પાપ છે. ૯૭

અહીં મૂકી જવાની વસ્તુ બે છે: એક યશ અને બીજો
અપયશ. કોઈ મરી જશે તો તે સારો હશે તો સારો કહેવાશે-
એ યશ છે. અને બીજાને માટે કહેશે કે બધાંને ભારભૂત
હતો તો ભલે ગયો-એ અપયશ છે. ૯૮

રઘુવંશમાં રાજાનું વર્ણન કાલિદાસે કર્યું છે. તેમાં કહ્યું છે કે : બાલ્ય-કાળમાં વિદ્યાનો અભ્યાસ કરે. યુવાવસ્થામાં સંસારસુખો ભોગવે. વૃદ્ધાવસ્થામાં સંન્યાસ લે અને યોગ વડે શરીરનો ત્યાગ કરે.

શૌશવેઽભ્યસ્તવિદ્યાનાં, યૌવને વિષયૈષિણામ્ ।

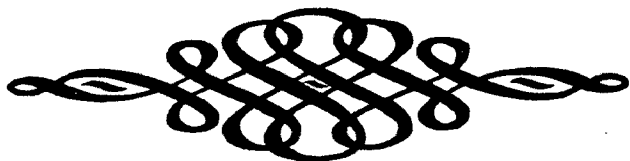
વાર્ધક્યે મુનિવૃત્તીનાં યોગેનાઽન્તે તનૂત્યજામ્ ॥

(રઘુવંશ, સર્ગ-૧)

અત્યારે તો એનાથી વિપરીત છે: અત્યારે બાલ્યકાળમાં વિદ્યાનો અભ્યાસ કરે, પણ તેમાંથી ભ્રષ્ટાચાર જ શીખે. યુવાવાસ્થામાં કાંઈક વ્યસનો હોય, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં કૂતરા જેવી વૃત્તિવાળા હોય, અને અંતે રોગ વડે શરીરનો ત્યાગ કરે

શૌશવે ભ્રષ્ટવિદ્યાનાં, યૌવને વિષમક્ષિણામ્ ।

વાર્ધક્યે શ્વાનવૃત્તીનાં, રોગેનાઽન્તે તનૂત્યજામ્ ॥ ૯૯

ભક્તિના ત્રણ ભેદ છે: રાજસી, તામસી અને સાત્ત્વિકી.
આ ભવ કે ભવાંતરની ઈચ્છાથી જે ભક્તિ કરે તે રાજસી.
કોઈને મારી નાખવાની કે ખરાબ કરવાની બુદ્ધિથી કરે તે
તામસી. અને જેમાં નિઃસ્વાર્થ ભાવે સર્વસ્વ સમર્પણ કરે
તે સાત્ત્વિકી. ૧૦૦

કર્મનો ક્ષય, ઉપશમ, અને ક્ષયોપશમ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ, ભવ એ-પાંચ કારણોથી થાય છે.

જેમ મદિરાથી જ્ઞાનનું આવરણ આવી જાય અને બ્રાહ્મીથી જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ થાય. અહીં દ્રવ્ય (મદિરા-બ્રાહ્મી) કારણ છે.

ગિરિરાજનું (સિદ્ધાયલતીર્થનું) આલંબન પામી જીવના પરિણામ શુદ્ધ થાય, તેથી કર્મનો ઉપશમ-ક્ષયોપશમ થાય. અઢી દ્વીપમાં કોઈ એવો ખાલી ભાગ નથી કે જ્યાંથી અનંતા જીવો મોક્ષમાં ન ગયાં હોય. શત્રુંજયની ભૂમિમાં અનંત જીવો મોક્ષમાં ગયા, અને બીજે ઠેકાણેથી પણ અનંતા મોક્ષમાં ગયાં. છતાં ફેર કેમ ? શત્રુંજયનું આલંબન પામીને જીવ કલ્યાણ સાધે છે, અને બીજી ભૂમિમાં નથી

પામી શકતો. આનું શું કારણ ? તો ઉત્તરમાં 'શત્રુંજયની ભૂમિની સ્પર્શના' એ જ નિમિત્ત છે. બીજે ઠેકાણે આવું નથી બનતું, એમાં એ ક્ષેત્રનો-એ ભૂમિનો જ દોષ સમજવો.

પુરાણમાં પણ શ્રવણનો દાખલો આવે છે કે એણે કુરુક્ષેત્રની ભૂમિમાં માત-પિતા પાસે પણ ભાડું માગ્યું. એ ક્ષેત્રનો દોષ છે.

એવી રીતે કાળ પણ કારણ છે. જેમ આઠમ, ચૌદશ પર્યુષણા વ. કાળમાં આત્માને આરાધના કરવાનું મન થાય છે. બીજા દિવસોમાં નથી થતું. તેથી કાળ પણ કર્મના ક્ષય, ઉપશમ, ક્ષયોપશમનું નિમિત્ત છે.

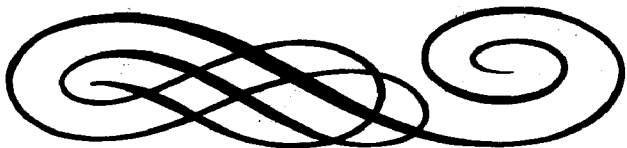
એ જ રીતે ભાવ-હૈયાના પરિણામ-પણ કર્મના ક્ષયાદિનું નિમિત્ત છે.

અને ભવ પણ એક કારણ છે. જેમ-મનુષ્યભવ હોય તો જીવ કર્મ ખપાવી મોક્ષે જઈ શકે. મનુષ્યગતિમાં અવધિજ્ઞાન ન હોય, પણ દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય કે તરત જ ત્યાં અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. માટે ભવ પણ કારણ છે. ૧૦૧

એક માણસ સો રૂપિયા લઈ બજારમાં ચાલ્યો જતો
હોય, ને રસ્તામાં કોઈ જીવ દુઃખથી અને ભૂખથી પીડાતો
હોય, મરવા પડ્યો હોય, પેલો એને એક રૂપિયો આપે તો
એનો જીવ બચી જાય તેમ છે, પોતાને ૯૯ થી ચાલે તેમ
છે, છતાં પેલો એને એક રૂપિયો ન આપે તો એ
મહાપરિગ્રહી જાણવો. ૧૦૨

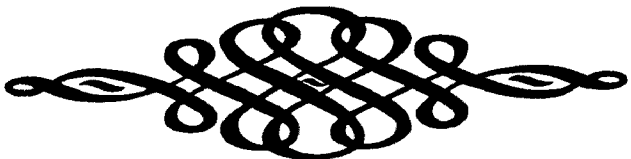
તમારા સ્વાર્થ માટે કોઈ જીવને મારો નહિ.
ભવાંતરમાં આપણે કોઈને ભય, ત્રાસ, દુઃખ, પરિતાપ
આપ્યાં હોય તો આ ભવમાં આપણને પણ ભય, ત્રાસ,
દુઃખ પરિતાપ પડે છે. ૧૦૩

પુરુષાર્થ ચાર છે. તેમાં અર્થ ને કામ-બે ગૌલૈયા જેવાં છે. વગર નોતરે જમવા બેસી જાય તેનું નામ ગૌલૈયા. કામદશા જીવ જન્મે એવી આવી જાય છે. એને બોલાવવા જવી નથી પડતી. અને કામભોગોને માટે જીવ લક્ષ્મીની મહેનત પણ કરે છે. જેમ કામની વાસના વધતી જાય તેમ અર્થની વાસના પણ વધવાની તેથી તેને પણ બોલાવવો પડતો નથી. ૧૦૪

એકેન્દ્રિય જીવ પણ પરનો ઉપકાર કરે છે. એક આંબો આપણને બોધ આપે છે કે-હું વનસ્પતિકાય એકેન્દ્રિય છું, છતાં મારી બધી કેરી હું દુનિયાને આપી દઉં છું. એક પણ રાખતો નથી. ફળના ભારથી નમી જાઉં, છતાં પરના ઉપકાર માટે હું મારું દુઃખ જરાય ગણતો નથી. તો હે માનવ ! તું તો પંચેન્દ્રિય છે. તારાંથી બને તેટલો દુનિયાનો ઉપકાર કરી લે. નહિતર આ મહાન પુણ્યે મળેલ માનવ જીવન નિષ્ફળ છે. ૧૦૫

તંબૂરો આપણને ઉપદેશ આપે છે કે મારાં ત્રણે તાર સરખાં હશે, તો હું બરાબર વાગીશ અને આનંદ આવશે, પરંતુ ત્રણે તાર જુદાં જુદાં હશે, તો હું હું, ભું ભું થશે, આનંદ ઊડી જશે. તે જ રીતે માનવના મન-વચન-કાયાની એકાગ્રતા હશે તો તે ધર્મધ્યાન કરી શકશે. એનાથી અનેરો આનંદ આવશે. અને મન વચન-કાયાના ત્રણે તાર જુદાં હશે તો જ્ઞાન-ક્રિયામાં આનંદ નહિ આવે. ૧૦૬

આત્મા જ્યાં સુધી આકારવાળો છે, ત્યાં સુધી સામે આકાર જોઈશે. જગતના તમામ જીવોને આકૃતિની જરૂર છે. જેમ ૧૨૫ માંથી ૧૨૫ જાય તો નીચે શું રહે ? કશું નહીં. તો-પણ નીચે ત્રણ મીંડાની આકૃતિ કરે છે. કંઈ નથી, છતાં કંઈ નથી એ જણાવવા માટે મીંડાની આકૃતિ છે, તો પછી સાક્ષાત્ જે પરમાત્મા છે, તેને જણાવવા માટે તો આકૃતિની જરૂર છે જ. ૧૦૭

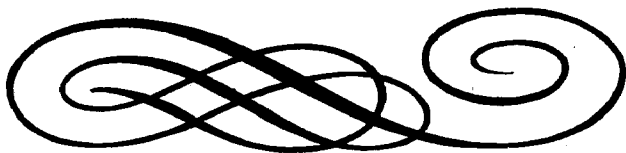
સર્વજ્ઞની દેશના એક જ હોય પણ પાત્રભેદે જુદી રીતે પરિણત થાય. વરસાદનું પાણી એક જ છે. પણ પાત્ર ભેદે જુદી રીતે ભાસે. સ્વાતિમાં વર્ષાનું પાણી છીપમાં પડે તો મોતી થાય. સર્પના મુખમાં પડે તો ઝેર થાય. તેવી રીતે દેશનાના પણ પાત્રભેદે ભેદ થાય. નયની અપેક્ષાએ દેશનાના ભેદ થાય. ૧૦૮

મગજરૂપી વાસણ દુર્વાસનાઓથી ખાલી થાય ત્યારે ચિત્તને નિર્મળ બનાવાય. અને ચિત્તની નિર્મળતા થાય ત્યારે લાંબા કાળના એકઠા થયેલાં કર્મો જે પ્રારબ્ધ અને સંચિત બે પ્રકારના છે તે કર્મો-ઓછાં થાય. ૧૦૯

સત્પુરુષોની દષ્ટિ આપણા પર હોય તો આપણું કલ્યાણ થાય. સત્પુરુષોની ભાવના આપણા કલ્યાણ માટેની હોય તો પણ કલ્યાણ થાય. અને સત્પુરુષોનો હાથ આપણા પર પડે તો પણ આપણું કલ્યાણ થાય. ૧૧૦

એક વિવેકવાન આત્મા છે. બીજો અજ્ઞાની છે. બંનેને
કર્મ તો ઉદયમાં આવે. પરંતુ જ્ઞાની-સમજણવાળા જીવને
દુઃખમાં પણ સમભાવ રહે અને અજ્ઞાની જીવ અઘૈર્યથી
મુંઝાય છે, તેને કલેશ થાય છે. ૧૧૧

